

Головне, щоб духовний лідер і народний президент В. Ющенко, реально зміг мобілізувати усі духовні і матеріальні ресурси народу для розбудови великої України (можливо, органічно, від витоків Володимира Мономаха) з усією атрибутикою, характерною для великих держав.

1. Гряділь І., Гряділь Т. Сучасна велика дидактика // Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції "Наука і освіта – 2004". – Дніпропетровськ, Наука і освіта. – 2004. – Т. 41. – С. 18 – 20.
2. Гряділь І., Гряділь С., Гряділь Т. Нові інформаційні технології. – Ужгород: Закарпаття, 2002. – 60 с.
3. Гряділь Т., Гряділь І. Європейські стандарти освіти з українським лицем // Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції „Формування національних та загальнолюдських цінностей спеціаліста у контексті його професійної підготовки у ВНЗ”. Науковий вісник УжНУ: Серія "Педагогіка. Соціальна робота". – 2004. – № 7. – С. 53-56.

SUMMARY

Hriadil I., Hriadil T. Problems of the ukrainian educational integration into the European educational space.

The present article considers modern society state and difficulties of a democratic society building, the role of education and identity formation of Ukrainian ethnos, ways to solve education crisis in Ukraine; the necessity of Bologna convention realization and integration into European space of education has also been grounded.

Р. ОФЩИНСЬКИЙ

(м. Ужгород)

УКРАЇНЬСЬКА ПОМАРАНЧЕВА РЕВОЛЮЦІЯ (21 листопада 2004 – 23 січня 2005 рр.)

У листопаді та грудні 2004 р. в Україні відбулася революція, котру назвали "помаранчевою" і яка формально завершилася присягою нового президента у січні 2005 р. [279; 348]. Вона прогнозувалася "каштановою" і на півроку раніше — на травень. Взимку, звісно, у Києві каштани не цвітуть, тому напросився колір теплолюбних апельсинів. Її відразу віднесли в один флористичний ряд до революцій "гвоздик" у Лісабоні (1974), "оксамитової" в Празі (1989), "троянд" у Тбілісі (2003).

Уточнення терміну

Грузинську і українську революції Міхаїл Саакашвілі увів у контекст кінцевої "третьої хвилі визволення" Європи [284]. Про це йшлося й у Карпатській декларації "революціонерів Сходу" — лідерів України й Грузії 5 січня 2005 р. [35; 232; 285]. Після Другої світової війни і падіння Берлінського муру прийшов кінець авторитаризму в російському "близькому зарубіжжі". Із твердженням погодився Збігнев Бжезінський і додав, що новий історичний процес неминучий для Росії, де зміст демократії вихолощувався (Corriere della Sera, 23 грудня 2004 р.).

Не обійшлося без уточнень. Мовилося не про третю, а про четверту хвилю європейської демократизації [395]. Перша — денацифікація Німеччини і дефашизація Італії, друга — злам автократій у Греції, Португалії та Іспанії, третя — крах соціалізму в Центральній та Східній Європі.

Редакція часопису "Критика" ще "помаранчевого" 8 грудня провела міждисциплінарну теоретичну дискусію [5]. З одного боку, юрист Всеволод Речицький (Харків) та історик Ярослав Грицак (Львів) апелювали до невизначеності кінцевого результату і браку хаотичного сплеску. Треба пожити довше, щоби переконатися, чи переросли еволюційні зміни (кероване демократичне повстання) у революційну якість. До речі, The Guardian теж даний процес нагадував не революцію, а лише глибоку чистку політичної системи [235].

З іншого боку — соціолог Євген Головаха, політолог Володимир Кулик, публіцист Микола Рябчук (всі з Києва) виокремили спробу кардинально змінити систему влади і радикальний злам у громадянському суспільстві. Між іншим, цей же критерій виділила у своєму коментарі й колишня перша леді, сенатор Гіларі Клінтон, яка працювала у сенатському комітеті збройних сил та у комісії з безпеки та співробітництва у Європі [73]. Таким чином завершилася "незавершена" революцію 1991 р. Причому не загинув жоден її учасник (за винятком отруєння провідника революції, котрий ледве вижив). Або, як підсумували The Economist і The Guardian, не було розбитих голів і штурмів [28; 32].

Деякі важливі революційні завдання вирішилися швидкою і мирною трансформацією провідних політичних інститутів (ЗМІ, суд, парламент, правоохоронні органи). Як лаконічніше, пройшла розважлива інаугурація нової європейської нації.

Характер

Помаранчеву революцію трактували по-різному: масштабний прояв народовладдя, крах авторитарного режиму, "змова Заходу" [220]. Останнє вподобали в Кремлі та ліві радикали світу. Проте майже всі погоджувалися, що в Україні, як ніде в пострадянських республіках, існували передумови демократії: політична конкуренція між партіями і у парламенті, значно незалежний суд і активність вибоців [322]. Крім того, у роки незалежності десятки політиків і журналістів стали жертвами влади і віддали життя за утвердження демократії [136].

У 1994 р. був прецедент мирної передачі влади опозиції — новообраному президенту Л. Кучмі. Масовий опір 2000–2001 рр. сприяв оформленню правоцентристської опозиції. Отже, через десятиліття, зіткнувшись із величезним народним спротивом і не діставши однозначної підтримки правоохоронців, уже сам Кучма вимушено вибрав компроміс. У результаті його кандидат опинився в ізоляції.

Пройшла демократична революція, що поставила за мету звільнитися від авторитаризму і корупції та утвердити політичні цінності західної цивілізації [54; 97; 117]. Її мирну спрямованість підкреслили ненасильницькі акції протесту, а також те, що парламент і суд були центральними і легітимними органами прийняття рішень [12; 129; 130; 337; 339]. Як афористично прокоментував перший та останній президент СРСР Михайло Горбачов, в Україні тоді впала друга Берлінська стіна [9]. Тобто мова йшла про подію світового значення.

У понеділок 22 листопада за п'ять хвилин до дев'ятої лише кілька тисяч осіб з помаранчевими прапорами перекрыли рух на Хрещатику і зайняли місце під сценою на Майдані Незалежності [114; 292; 320; 323; 356; 373]. Як виявилось — на 17 днів. Так почалася революція, яка змінила не тільки країну, але й всю Європу. Вона вилилася в одне з найгостріших протистоянь після "холодної війни" [15; 167; 197]. І, врешті-решт, у ще молодій історії незалежної України відкрилася нова багатообіцяюча глава.

Протест вивів на вулиці людей, котрі, образно кажучи, орієнтувалися на рівень життя Рима, Мадрида і Варшави, а не Москви. У Києві світ побачив, як велика європейська країна прощалася з цілою історичною епохою [297]. "Радянський Союз вмирає тільки зараз", — казала тоді письменник і філософ Оксана Забужко [164]. Адже насамперед пробудилася демократична самосвідомість пересічних українців [145]. Вражала їх присутність на морозі. Дні проминали і натовп не зменшувався, навпаки — ріс. На Україну

вже дивились не як частину сфери впливу, а суверенну державу із сильним громадянським суспільством.

Отже, помаранчеву революцію справедливо нарекли повстанням проти постсоціалістичної суспільної моделі, коли на зміну комуністичній номенклатурі прийшли "сталеві барони і вугільні князі" чи "кумівський капіталізм" [290; 298]. Вона ще не засвідчувала однозначну перемогу "західного курсу", але різко зупинила стрімку рерадянізацію. Світоглядні мотиви проявилися чітко [213; 295]. На демонстрації виходили не "совки", а європейці, для котрих чужі гегемоністські претензії Росії.

Причому Європа вперше взяла на себе відповідальність за розв'язання політичної кризи у країні, котру звикли жертвувати Росії. Майкл Макфол із Стенфордського університету з'ясував чотири складові успіху: 1) всі речі назвали своїми іменами; 2) Захід виступив єдиним фронтом; 3) громадянське суспільство дістало конкретну підтримку; 4) високі європейські стандарти життя справили притягальний ефект [207]. Помілилися ті вчені, котрі сподівалися, що світ конструктивно розмовлятиме з Януковичем, як і з Путіним [269]. Розвіялися ілюзорні заключення і про те, що режим Кучми незворотно наблизив Україну до Росії та надзвичайно віддалив від Заходу.

За своєю суттю, помаранчева революція, була масовою акцією протесту [11]. Головною її соціальною базою і рушійною силою став середній клас, який тільки-но формувався. Україна показала, що зміна влади може пройти і у розпал економічного підйому [31]. Заступник головного редактора The Financial Times Христя Фріланд виділила чотири причини внутрішньої слабкості режиму Кучми [127]. По-перше, незалежна Україна успадкувала лише відгалуження репресивної машини СРСР, штаб якої лишився у Москві. По-друге, українська приватизація розосередила економіку більше, ніж в олігархічній Росії. По-третє, політична еліта не поспішала підтримати агресивного можновладця Януковича, а почувалася краще з інтелігентним опозиціонером Ющенком. По-четверте, проявилася історична і географічна близькість України до Європи, що не давала підстав застосувати зброю.

Власне, у підмурівок переможної виборчої платформи лягла надвичайно переконлива ідея: доля України пов'язана з Європою, що вірить у чесні вибори, прозорий бізнес і свободу слова [233]. Тобто європейський чинник став духовним стрижнем революції.

Зачин

Того першого дня (22 листопада) ранковий мітинг завершився уже 40-тисячним натовпом, а вечірній — 150-тисячним. Щовечора на Майдані виступав Віктор Ющенко і його сподвижники, що збирали до 500 тис. прихильників. Ющенко зразу проголосив свою перемогу і висловив недовіру Центральній виборчій комісії. На його переконання, мільйони людей елегантно протистояли авторитарному режиму і за два тижні довели світу свою належність до європейської спільноти [400]. Як писала The Independent 26 листопада, стовпчик термометра опускався, але ряди демонстрантів у Києві та в інших містах тільки множилися.

У парламенті 23 листопада не вистачило кворуму, прийшов тільки 191 обранець. Олександр Мороз попередив про ризик румунського сценарію, коли комуністичний диктатор Чаушеску був страчений. А о 17.13 Ігор Юхновський, старійшина Верховної Ради, привів Віктора Ющенка до президентської присяги на п'ятсотлітній Острозькій Біблії. Нового главу держави визнали міські ради декількох обласних центрів (Львів, Луцьк, Хмельницький, Івано-Франківськ, Вінниця) [338]. Про його підтримку заявили півтори сотні українських дипломатів, а невдовзі їх стало півтисячі.

Але ЦВК увечері 24 листопада оголосило перемогу Януковича. Опозиція закликала до всеукраїнського політичного страйку і утворила Комітет національного порятунку.

Загальнонаціональний страйком очолив Анатолій Кінах. До страйку приєдналися близько 27 тис. підприємств.

Вечірній мітинг 24 листопада вразив масовістю. До 300 тис. осіб щільно зайняли весь Майдан Незалежності, відрізок від Європейської площі, вздовж Хрещатику і вул. Інститутської аж до Банкової. Поруч Ющенко стояли молодіжні кумири — боксер Володимир Кличко і співачка Руслана Лижичко.

В основному масові протести були спонтанними, а їх масштаб здивував соратників Ющенко. У центрі Києва збиралося до півмільйона "помаранчевих". У Львові на мітинги протесту виходило більше 100 тис., у Харкові — до 70 тис. [358]. Тільки раз на привокзальній площі у Києві зібралося 5-7 тис. "синьо-білих" — прихильників Януковича. Головним чином до 20-30 тис. їх мітингувало у Донецьку.

До речі, оголосивши офіційні результати, ЦВК так і залишила без відповіді, чому аж три дні обробляли останній відсоток бюлетенів [343]. Це виявили трохи пізніше, коли високі правоохоронці передали соратникам Ющенко аудіофайли і роздруковані розмовні тінювих штабів Януковича [10; 288]. Його публічний штаб розташувався в Києві у кінотеатрі "Зоряний", неподалік ЦВК. Він діяв підкреслено відкрито і цивілізовано. Але усе вирішував таємний штаб — поблизу Кабінету міністрів на Музейному провулку. Більше двох годин записів звідти розкрили механізми фальсифікації виборів.

Задokumentовані розмови (30 жовтня — 24 листопада) передали міжнародним інститутам, посольствам іноземних держав, генеральній прокуратурі, Службі безпеки і суду. Нечувану фальсифікацію зробили за допомогою підроблених документів. Ще на перших теледебатах 15 листопада Ющенко показав стос незаповнених протоколів виборчих дільниць, на яких стояли підписи і мокрі печатки. У другому турі фальшиві бюлетені надрукували у Росії. Вони суттєво відрізнялися від справжніх, тому їх використали у "надійних" регіонах.

Підприємство, що обслуговувало електронну систему "Вибори", заявило Верховному суду про зовнішнє втручання. Інформація з регіонів про результати голосування проходила 2-3 години і "великими порціями, а не звичайним безперервним потоком". Голову ЦВК Сергія Ківалова звинуватили, що він продав коди системи і за оголошення Януковича президентом отримав 21,6 млн. дол. (Українська правда, 24 листопада).

Не чекаючи офіційного набуття повноважень, В. Ющенко видав низку декретів. Їх оприлюднили 25 листопада. Першим декретом "Про відновлення народовладдя в Україні" утворено Комітет національного порятунку — "народний орган захисту Конституції України", а також Народну самооборону і Українську гвардію. Ці дії знайшли підтримку наукової еліти. Звернення підписали понад 60 найвідоміших учених, серед яких академіки НАНУ Олександр Возіанов, Іван Дзюба, Микола Жулинський, Сергій Комісаренко, Мирослав Попович, Костянтин Ситник, Олександр Шалімов, Ігор Юхновський, члени-кореспонденти Олег Білорус, Тамара Гундорова, Віталій Дончик і Микола Тронько.

Єдиним виходом із кризи Віктор Ющенко вважав судове розслідування фальсифікації та повторне голосування [387]. При цьому належало вдосконалити виборчий закон і сформував новий ЦВК, надати рівний доступ кандидатів до ЗМІ та відмовитися від адмінресурсу. "Переговорну" комісію з його боку очолив Іван Плющ. До неї також увійшли Анатолій Кінах, Олександр Зінченко і Петро Порошенко.

Як і його колеги, П. Порошенко мав репутацію поміркованого політика, схильного до стратегічних компромісів [356; 358]. У 2003 р. обсяг продажу кондитерської фірми "Рошен" Порошенка склав 247 млн. дол. Показники інших його компаній (банк, корабельня, автозавод і пивоварня) виглядали відносно скромніше. Тому помаранчеву революцію трактували жартома як бунт "мільйонерів" проти "мільярдерів" (Ахметов, Пінчук) [148].

Фальсифікація

Представник президента США на виборах в Україні Річард Лугар миттєво зазначив кричущі порушення [175]. Фізичні залякування виборців і протиправне використання урядових адміністративних і юридичних повноважень були повсюдними. Зокрема, незаконно виключали членів комісій від опозиції та подали неправильні списки виборців. За словами Лугара, агресивний план фальсифікації у день голосування був задіяний у співпраці з владою.

Це стосувалося явки. 21 листопада в Україні проголосували 76,77 % занесених у списки. Про це повідомив сайт ЦВК о 21 год. 18 хв, а вже через два дні — 80,36 %. Так, на 20.00 на Луганщині проголосувало 81 % виборців, а за даними ЦВК — 88 %. Основне збільшення відбулося за рахунок Донецчини, де за ніч із 21 на 22 листопада кількість голосуючих зросла з 74,3 % до 96,65 % або на 843 тис. осіб. У Миколаївській області 35 % усіх виборців голосували вдома.

Пізніше прокуратура встановила, що в жовтні-грудні Південна, Одеська, Південно-Західна, Придніпровська і Донецька залізниці призначили 125 додаткових поїздів для "карусельщиків" (тих, що голосували за відкріпними талонами по декілька разів у різних місцевостях). За них сплатили 10,6 млн. грн. облорганізації Партії регіонів, СДПУ(о) тощо.

Фальшування додало прем'єру 5,5 % голосів, а його офіційна перевага 2,85 % [337]. За Януковича проголосувало 15 093 691 чол. (49,46 %), за Ющенка — 14 222 289 (46,61 %). Відрив склав 871 402 голоси. Як для США доленосним на президентських виборах 2000 р. був штат Флорида, а 2004-го — Огайо, так і в Україні все вирішувалось у Донецькій області [4; 116]. 21 листопада міжнародний спостерігач Олександр Кинєв із Росії бачив у Горловці (300 тис. виборців) організовані групи "карусельщиків" (подібне зазначили у Запоріжжі та Харкові) [23]. Реальна явка на Донецчині не перевищувала 70 % і Янукович набрав 75-85 %.

За офіційними ж даними, із 3 млн. 711 тис. донеччан 96,2 % (3 млн. 570 тис.) вибрали Януковича, а Ющенко — 2 % (75 тис.). Незалежні дослідження показали 82 і 7 % [402]. У першому турі з 2 млн. 868 тис. за Януковича були 2 млн. 496 тис. (86,74 %), за Ющенко — 84 тис. (2,94 %). Отже, при збільшенні явки на 18 % в Ющенка виявилось на 9 тис. голосів менше, а Янукович набрав на 1 млн. 74 тис. більше.

Як на Лучо Малана, керівника спостерігачів НАТО, участь у виборах 98,5 % громадян у Донецьку, до того ж на 21 % вище, ніж у першому турі, нереалістичні. Загалом Донецчина перевищила середню явку по країні на 18 %. Це дало Януковичу додатково 600 тис. голосів, підрахував Домінік Ейрел з Оттавського університету [260].

21 листопада Європейська мережа організацій-спостерігачів за виборами (The European Network of Election Monitoring Organizations (ENEMO), куди увійшло 16 країн, зафіксувала масове зловживання відкріпними в Луганській та Донецькій областях. 1 тис. спостерігачів ENEMO відстежила 5 тис. діляниць усіх 225 територіальних комісій [108]. З їх подачі німецькі газети назвали помічене явище "виборчим туризмом" (Wahltourismus) [346]. Надзвичайно високе число голосів, відданих за межами місця проживання, кинуло "тінь на автентичність результату" [43; 113].

Опозиція заявила про фальсифікацію майже 3,1 млн. голосів [247; 355], а Комітет виборців України — як мінімум 2 млн. 800 тис. Ознаки злочину (передбачені статтями 157, 158, 159, 364, 365 Кримінального кодексу) були в діях не менш 85 тис. посадових і службових осіб.

Як і у першому турі, 17 регіонів висловилися за Ющенка, 10 — за Януковича, але загальний результат інший: 49,46 % проти 46,61 % на користь останнього. Чотири члени ЦВК не підписали протокол про визнання Януковича президентом — Ярослав Давидович, Андрій Магера, Руслан Князевич і Олександр Чупахін. Інші 11 членів 24 листопада ухвалили рішення з порушеннями законодавства. Оскільки протоколи теркомісій складені

22 листопада, на оскарження відводилося сім днів, до 29 листопада. Підсумок годилося підвести, починаючи із 30 листопада.

Тому на переголосуванні 26 грудня нова Центральна виборча комісія на чолі з Ярославом Давидовичем уже ефективно протидіяла можливим спробам фальшування. Усі 38 300 015 бюлетенів мали 13 ступенів захисту від підробок. У списки внесли 37,61 млн. виборців. Працювали 32 118 дільниць, на дві менше, ніж 21 листопада. Їх ліквідували у нефункціонуючих пологових будинках.

ЦВК виготовила 188 070 відкріпних талонів (на другий тур — 1,5 млн.), тобто їх кількість зменшилася з 4 до 0,5 %. Кардинально підвищили безпеку інформаційного центру і системи "Вибори". Сайт поновлювали кожні 20 хв. Результати голосування також дублювалися телеграмами з урядовим статусом.

Штаб Януковича штучно загострив увагу на "усунутих від голосування" [34]. Але пізно вночі 25 грудня Верховний суд відхилив заяву проти ЦВК. Оскаржувалося обмеження голосувань удома. Цікаво, прем'єр навів дані про 5 млн. інвалідів, а профільне міністерство — 2,66 млн., із них 80 тис. недієздатних і 146 тис. дітей. Першу групу інвалідності мали 319 тис. виборців.

Усього голосували вдома 600 тис., тоді як упродовж кампаній 1994–2002 рр. — 500 тис. Це зростання на останніх виборах 26 грудня відбулося попри скорочення населення на 5 млн. Явка також не дала підстав казати про дискримінацію. Якщо в першому турі взяли участь 28 035 184 виборці, у другому — 30 511 289, то в третьому — 29 068 309.

Деякі тенденції наочно ілюструють пропоновані співвідношення, складені за сайтом ЦВК. Акцентуємо увагу на "сигнальних" регіонах. Жирним шрифтом нами виділені показники, що відобразили різку амплітуду явки на Донеччині, приріст і падіння голосів за того чи іншого кандидата на Кіровоградщині та Сумщині. І, навпаки, помаранчева революція у своєму епіцентрі (Київ) не привела до кардинальної електоральної розстановки.

Таблиця 1.

**Голосування на виборах президента України 2004 р.
у порівняльних параметрах**

	Тур	Явка	Ющенко	Янукович
Україна	31.10	74,54	39,90	39,26
	21.11	80,4	46,61	49,46
	26.12	77,19	51,99	44,19
Донецька	31.10	78,08	2,94	86,74
	21.11	96,64	2,03	96,20
	26.12	84,2	4,21	93,54
Кіровоградська	31.10	73,8	39,02	30,82
	21.11	76,28	47,08	46,48
	26.12	70,11	63,42	31,74
Сумська	31.10	80,68	52,71	25,70
	21.11	80,8	69,09	26,36
	26.12	77,21	79,45	16,89
м. Київ	31.10	75,81	62,36	14,63
	21.11	78,52	74,69	19,93
	26.12	79,58	78,37	17,51

Сепаратизм

Спочатку в діючої влади визрів задум негайно привести до присяги Віктора Януковича, котрого вже поздоровили президенти Росії, Вірменії, Казахстану, Узбекистану, Киргизії, Білорусі. Але для інавгурації потрібна публікація рішень ЦВК у парламентській та урядовій газетах "Голос України" і "Урядовий кур'єр". 26 листопада віце-прем'єр Дмитро Табачник і міністр Кабінету міністрів Анатолій Толстоухов проявили революційну відчайдушність. Вони внесли у черговий номер "Урядового кур'єру" постанову ЦВК усупереч судовій забороні. Міністри відправили верстку газети у видавництво без підпису редактора. Та пильні друкарі спричинили гучний скандал.

Потім адепти режиму вирішили налякати сепаратизмом. 27 листопада голова Верховної Ради В. Литвин заявив, що "трьох президентів Україна не винесе". Він назвав кризу закономірним ужинком останніх років: "Влада розійшлась з народом, політика з мораллю". ЦВК дискредитувало себе підрахунком голосів уже після першого туру. Непокоїла байдужість легітимного глави держави, який довго ухилявся від будь-яких рішень. У сесійному залі Литвин рішуче попередив керівників регіонів про кримінальну відповідальність за провокування сепаратизму.

Однак навіть після виступу спікера луганчанин Василь Надрага з депутатської групи "Союз" апелював до українців з поза меж Донбасу: "Без нашого угля, без нашого металла, високих технологій, в конце-концов без нашого хлеба вы со своим цукровым буряком и смэрэками живите как считаете нужным!" Зневажливе й зверхне ставлення до інших регіонів самраз активно насаджувалося у Донбасі. Проте урядові документи відзначали, що Донеччина не могла претендувати на годувальницю, бо виробляла 12 % продукції всієї України. А Луганська область за цим показником нічим не відрізнялася від Полтавської.

На паралелі професор Колумбійського університету Стівен Сестанович слушно зауважив концептуальну річ, що в Україні нелегко виключити опонентів із політичної боротьби [86; 289]. Поділ країни дає переможеним на виборах платформу, котру з під них важко вибити. До прикладу, Львів — визнаний бастион опозиції [57; 203; 345], а Донецьк — опора діючої влади [64; 291; 374; 380]. Отож без мистецтва компромісів і співіснування не обійтись.

27 листопада Верховна Рада ухвалила постанову про політичну кризу в Україні, якою фактично анулювала перемогу Януковича. Результати другого туру визнано такими, що "відбулися з порушення законодавства і не відображають волевиявлення громадян". ЦВК висловлено недовіру за неналежне виконанням обов'язків.

Сепаратистські настрої розпалювалися головами облдержадміністраціями у Луганську (Олександр Єфремов), Донецьку (Анатолій Близнюк), Харкові (Сергій Кушнар'єв) і міським головою в Одесі (Руслан Боделан) [109; 115; 293]. Зокрема, Близнюк заявив, що 2,5 млн. жителів Донецької області 27 листопада на мітингах підтримали Януковича. У разі його невизнання президентом Сєверодонецький з'їзд місцевого самоврядування (3,5 тис. учасників) наступного дня запропонував референдум про створення Південно-Східної Української Автономної Республіки (ПіСУАР).

Пересічним громадянам залишалось кепкувати з абрєвіатури і обмовки Близнюка про 3,5 донеччан, які проголосували за Януковича. Поспішаючи, розчервонілий оратор загубив слово "мільйонів" і не міг збагнути зразу, чим збентежив президію. До речі, з різким осудом цього рішення виступив міський голова Сєверодонецька Володимир Грицишин, а місцеві депутати проігнорували з'їзд. За тиждень у Харкові відбувся його другий раунд, але вже мовили м'якіше — про політреформу.

Щоправда напередодні Луганська облрада встигла звернутися до президента Росії визнати автономію, а Донецька облрада вказала дату референдуму. Поруч з Януковичем у Сєверодонецьку вправлявся у риториці мер Москви Лужков (не забув обіграти і свою кепку) [63; 95], тому дехто небезпідставно вважав, що Росія вирішила розіграти в Україні карту сепаратизму за молдовським чи балканським сценаріями [154; 176].

Але східноукраїнський сепаратизм найбільше шкодив інспіратору. Як прогнозував професор Р. Пайпс, якщо ці регіони відокремляться, Росія не матиме вже впливу на центральну і західну Україну, котрі навально зближаться із Заходом [257]. Зрештою, учений-економіст А. Ослунд особисто перевірів у Донецьку реальний ґрунт [29]. Він мав низку розмов із "сталевими баронами", котрі виплекали динамічні вертикально і горизонтально інтегровані компанії європейського типу. Незважаючи на географічну близькість до Росії та значні поточні продажі сталі Китаю, ділові інтереси їх, навпаки, тягли магнітом в Європу [121]. Це ж збагнув і аналітик Die Zeit.

На сепаратистську загрозу гостро відрегували голова Верховної Ради Литвин і міністр юстиції Лавринович, а Партія промисловців і підприємців розпочала безстрокову акцію "Подзвони в Донецьк! Подзвони в Луганськ! Розкажи людям правду!" Адже інформаційний ринок Донеччини ділили тоді між собою олігарх Ренат Ахметов, генпрокурор Геннадій Васильєв і голова облради Борис Колесніков. Єдина опозиційна газета — тижневик "Остров" накладом 12 тис. прим. За вказівкою місцевої влади, видавництва, пошта і приватні кіоски її саботували [402]. Тому "Остров" друкували у Києві, а розповсюджували нелегально.

Президент Кучма тоді випав на декілька днів з ефіру. Таке не дозволив собі президент США, який уважно стежив за встановленням електоральної правди [218]. За невеликим винятком, чільні представники виконавчої влади теж сховали голови у пісок. Тільки заступник генпрокурора Голомша подав у відставку на знак протесту проти фальсифікації виборів і nereагування прокуратури на сепаратистські заяви. Перед тим не повернувся на робоче місце у Нацбанк Сергій Тигипко, який чотири місяці перебував у відпустці, керуючи штабом Януковича [110; 185]. Утім, набрид йому і штаб.

Незважаючи на бездіяльність президента, місцева влада стежила за дотриманням законності. Так, рішення Харківської облради про створення виконкому і передачі йому виконавчої влади у регіоні Харківська міськрада визнала неконституційним, а обласний прокурор опротестував [398]. Самраз Кушнарєв устиг об'явитися головою облради, але через два місяці його повноваження депутати скасували знову ж таки на вимогу прокурора.

28 листопада Комітет національного порятунку висунув ультиматум Леоніду Кучмі. Протягом 24 годин вимагалось: 1) відправити у відставку прем'єра за участь у сепаратистських акціях і сприяння фальсифікації виборів; 2) внести на розгляд парламенту кандидатури нового складу ЦВК; 3) звільнити голів Донецької, Луганської та Харківської облдержадміністрацій; 4) доручити генпрокурору і СБУ відкрити кримінальні справи проти сепаратистів. Тоді ж при Комітеті нацпорятунку утворили дорадчий орган — Національний комітет захисту територіальної цілісності України. Його головою став генерал армії Віталій Радецький, а секретарем — генерал-полковник Анатолій Лопата. Це колишній міністр оборони і начальник генерального штабу.

Учасник руху опору 1960–1980-х рр. Євген Сверстюк нагадав імена, якими Донбас прославив Україну [6]. Хрестоматійний вірш "Любіть Україну" належить Володимирі Сосюрі. Українську Гельсинську групу очолив письменник-філософ Микола Руденко, а поряд відважно став учитель Олекса Тихий. Із Луганщини і Харківського університету вийшов моральний авторитет шістдесятництва Іван Світличний, а Іван Дзюба і Василь Стус — випускники Донецького університету. Перший міністр оборони незалежної України Константин Морозов родом із Луганщини.

Про те, що потрібен компроміс, висловилися швейцарській газеті Le Temps і вуглекопи з шахти ім. Засядка [389]. Аби перебороти антиющенківські заходи, півднем і сходом України пройшов "помаранчевий автопробіг" з участю поп-зірок і телеведучих. Не без прикросів добралися вони і до Криму (The Wall Street Journal, 20 грудня), який приніс мало голосів Ющенку [249]. Не випадково на теледабатах 20 грудня, згадавши Одесу, Севастополь, Луганськ і Донецьк, він дав тверді освітні, мовні, конфесійні гарантії російськомовному населенню, а кожному регіону пообіцяв гідний розвиток його потенціалу.

І громадська думка налаштувалася прихильніше, хоч декому на Заході думалося інше. Навіть гіпотетично офіційний статус російської мови і автономія східних областей були для них не дуже високою ціною успішної інтеграції України в Європу [198]. А у репортажі з Єнакієва, рідного міста Януковича, The Guardian прогнозувала контрреволюцію — "синьо-білий заколот" [79]. "Якщо Ющенко переможе, він нас знищить, — казав дезінформований шахтар. — Він буде завозити вугілля з Польщі". Місцеві боялися представляти Ющенка у дільничних і територіальних комісіях. Міський штаб "помаранчевих" очолила Віра Кобилянська, лікар із Рівного.

24 грудня, в останній агітаційний день телеканал "Україна" надав ефір своєму власнику Р. Ахметову, неформальному лідеру Донбасу. Підтримуючи кандидатуру Януковича, він не бачив жодних перепон для співпраці з президентом Ющенком. Зрозуміло, після переголосування до масових протестів там не вдалися [266]. Кожен переймався буденними справами, у т. ч. на півдні — у Запоріжжі [76]. А професору Колумбійського університету Альфреду Степану всі ці погрози сепаратизмом нагадали скоріше регіоналізм [311].

Загроза силового сценарію

Українських правоохоронців заздалегідь оснастили новими методами впливу на протестуючих. Їх схвалило міністерство охорони здоров'я [378]. Та 23 жовтня двох капітанів міліції і одного приватного охоронця закули в кайданки у приміщенні Центральної виборчої комісії [379]. Разом зі сотнею спільників вони напали на стотисячний мітинг прихильників Ющенка.

Під масованим тиском опозиції ЦВК того дня ухвалила рішення заснувати у Росії додатково не планованих 420, а 41 виборчу дільницю. Там ніби хотіли голосувати 150 тис. українців або у 50 разів більше показника 1999 р. 28 жовтня Верховний суд скасував дане рішення. Отже, впоралися 4 дільниці (Москва, Санкт-Петербург, Ростов-на-Дону, Тюмень). Їм передали 13 470 бюлетенів. Усього за межами України створили 123 дільниці. Зокрема, дві відкрили в Іспанії, де працювало 350-500 тис. українців, а у Німеччині — п'ять. У Барселоні внесли до списків 2,8 тис. виборців, а у Мюнхені — 2,2 тис. (радіо "Свобода" і "Німецька хвиля", 28 жовтня).

Ще в жовтні Die Welt звернула увагу на політичному насильстві, особливо у Донбасі [133]. Опозиція ґрунтовно готувалася, адже важливо, як рахують. І, навпаки, у столицю і західні області залізницею потяглися спецрейси з тисячами прихильників Януковича, найнятих на Донеччині та Луганщині [173]. Як відряджені, вони мали голосувати на проблемних дільницях і у разі необхідності розгромити їх за "мукачівським сценарієм". 31 жовтня такі розбої спіткали три дільниці Кіровоградщини.

Після першого туру п'ятеро підполковників і полковників харківської міліції надіслали листа голові Верховної Ради [174]. Вони розповіли про накази використати для дискредитації опозиції будь-які методи насильства, включно з вибухами. Сотню бандитів найняли для псевдомітингів за Ющенка. Міліція охороняла півмільйона бюлетенів із позначками за Януковича, які протягом дня голосування поширили по дільницях.

Після другого туру правляча верхівка не сподівалася втратити ініціативу. Все залежало від кількох факторів [152]. По-перше, від поведінки населення, позаяк узимку вуличні протести вимагають стійкості. По-друге, як діятимуть правоохоронці. Глава президентської адміністрації Медведчук і прем'єр Янукович схилили президента Кучму застосувати силу проти демонстрантів [359]. Також обговорювався план висадити у повітря трубопровід і звинуватити у цьому причіпників опозиції [177]. Та на теледебатах 20 грудня Янукович уже толерував протестуючих, оскільки за останні роки тою чи іншою мірою всіх зачепила несправедливість.

Урешті-решт Кучма усвідомив, що відбулося. 26 грудня він звернувся до народу і визнав природнім постійний контроль за державою з боку громадянського суспільства. Саме тому не зробив жодного силового кроку попри "гарячі голови і крижані серця", усупереч "геростратам сучасності." Він їх не персоніфікував, але ясно про кого йшлося.

Ключовим моментом стала неділя 28 листопада, коли підрозділам внутрішніх військ роздали бойові набої. Як помітив журналіст The Washington Post, "цинічним сміхом" Янукович заперечив пряме прохання ввести війська у Київ: "Я просив навести порядок" [118]. У нього ще після першого туру виникла ілюзія, що міністр оборони готовий задіяти армію [107]. Як виявилось, на бік революції перейшли багато діючих генералів, зокрема Олександр Скібінецький (радник голови СБУ), Михайло Куцин (командувач Західним напрямком — колишній Прикарпатський військовий округ), контр-адмірал Ігор Генюх [41; 264].

Згодом усе вплигло на поверхню [70]. Командувач внутрішніх військ Попков зосередив 15 тис. чол. у столиці та околицях. Частину направив на пости біля урядових будинків, а 10 тис. залишив у резерві, для котрих 28 листопада о 10 годині вечора пролунав сигнал тривоги. Вони кинулися до вантажівок. Київ очікувало жакливе зіткнення. Керівництво СБУ не забажало діяти за планом адміністрації президента. Генерали Смешко, Романченко, Дрижчаний тісно контактували з Ющенком, якому надали фахівців з антитерористичного підрозділу "Альфа" й організувати охорону його штабу. Кілька сот офіцерів направили поміж демонстрантів, а на дахи прилеглих будівель — снайперів. Тимошенко з подивом спостерігала, як начальники розвідки Галака (міністерство оборони), контррозвідки Романченко (СБУ), командувач сухопутними військами Петрюк домоглися скасування тривоги. Корабель режиму сів на мілину.

Бажаючих розіграти трагедію вистачало й на регіональному рівні. Цей сценарій, очевидно, готувався для Закарпаття. 27 листопада офіцерські збори облуправління внутрішніх справ висловили недовіру своєму начальнику Василю Варцабі, його заступнику Віктору Русину, а також голові облдержадміністрації Івану Різаку. Заява півтори сотні офіцерів була пов'язана з подіями попереднього дня, коли на стадіоні "Авангард" в Ужгороді міліціонери затримали 30 чол. з арсеналом зброї (пістолети, автомати, бейсбольні бити, сталеві пруті і кастети). Серед них виявили співробітника "Інтерполу", котрий побив народного депутата Юрія Оробця. Частину зброї вилучено з авто президента ФК "Закарпаття" Володимира Пауля, радника голови облдержадміністрації.

Русин взяв затриманих під свою опіку і відпустив. Різак і Варцаба безуспішно пробували забрати зі штрафмайданчика їхні автівки. Заступник начальника управління карного розшуку області Юрій Рахівський пояснив: "Ми тільки встали проти бандитів, яких пригріла влада тут у нас на Закарпатті". Вони громили дільниці ще на виборах мера Мукачєва і зробили декілька нальотів під час президентських турів. У них знайшли список голів сільрад, де переміг Ющенко, і "проблемних" членів комісій. Група мала напасти на ужгородських демонстрантів (збиралося до 30 тис.).

До речі, 29 листопада у Луганську бандити, озброєні молотками і холодною зброєю, таки взяли прихильників Ющенка в щільне кільце й побили, забравши телефони, відеокамери і т. і. На жаль, місцева міліція не була такою повороткою, як закарпатська, хоч обидві очолювала одна і та ж людина. Начальник УМВС у Луганській області генерал Крижанівський перед тим мав таку ж посаду в Закарпатті.

Тоді говорили й про те, що напередодні 21 листопада військові підрозділи російського спецназу "Вітязь" до тисячі осіб перекинули до Києва. Вони мали викрасти знакових фігур опозиції та спровокувати зіткнення для введення надзвичайного стану (Українська правда, 24 листопада). І нібито кілька тижнів рота "Вітязя" була останнім рубежем особистої охорони Кучми, який не довіряв українським охоронцям. Насправді представників опозиції збила з пантелику форма бійців загону "Омега" (внутрішні війська України), що дислокувалися в Ірпені. Вона відрізнялася від загальної та наштотувала на думку про російський спецназ.

Імовірна присутність іноземних вояків кваліфікувалась як зрада національних інтересів України. Британський Jane's Intelligence Digest підтвердив реальність евакуації президента з сім'єю і важливих документів під прикриттям іноземців. Згодом промайнула

інформація про озброєння тисячі "синьо-білих" з арсеналів російського Чорноморського флоту [178]. Її довго перевіряли правоохоронці та спростували.

Судовий компроміс

30 листопада В. Литвин констатував: за паралічу системи держуправління в Україні парламент загальмував ескалацію напруженості та заспокоїв світ. 1 грудня Верховна Рада прийняла постанову, в якій засудила сепаратистські прояви, висловила недовіру Кабінетові міністрів і намір формувати Уряд народної довіри [391].

По телефону Янукович пожалівся заступнику держсекретаря Армітеджу, що через погрози відправив сім'ю з Києва [217]. І пояснив, що у Северодонецьк поїхав, аби "не допустити прийняття невважених рішень". Між іншим, экс-прем'єр Лазаренко із Сан-Франциско засудив сепаратизм і закликав захистити демократію. Він нагадав, що дотації з бюджету на підтримку вугільної галузі Донбасу в 1,5 рази перевищують відрахування Донецької й Луганської областей у державну скарбницю.

Упродовж робочого тижня з понеділка 29 листопада до п'ятниці 3 грудня Верховний суд розглядав скаргу довіреної особи В. Юшенка [195; 340; 364; 397]. Мільйони українців спостерігали у прямому телефірі за перебігом засідання колегії цивільної палати на чолі з Анатолієм Яремою. 3 грудня судді встановили, що ЦВК не досліджувала протоколи територіальних комісій, не перевіряла їхню автентичність, правильність і повноту складання, не розглянула заяви й скарги про порушення порядку встановлення підсумків голосування, а у судах не закінчився ані термін, ані сам розгляд скарг на бездіяльність, дії, рішення тервиборчкомів. У зв'язку із цим прийняте ЦВК рішення підлягало скасуванню.

Верховний суд також виявив порушення в складанні й уточненні списків виборців. Допускалося включення того самого громадянина кілька разів, осіб, які не мали права голосу. Крім того, виготовлення, облік, видача й використання відкріпних посвідчень проходило без належного контролю ЦВК. (До речі, Кучма не підписав 19 листопада закон про заборону голосувати за відкріпними, а ЦВК для другого туру виготовила їх 1,5 млн.). Передвиборча агітація у ЗМІ проходила без дотримання принципу рівних умов і всупереч закону, що заборонив агітувати органам виконавчої влади і місцевого самоврядування, їх посадовим і службовим особам.

Наведені обставини виключили можливість достеменно встановити результати реального волевиявлення, тому Верховний суд відновив права суб'єкта виборчого процесу (Юшенка) шляхом повторного голосування 26 грудня.

Кульмінація

Увечері 8 грудня Юшенко привітав людей на Майдані з "великою перемогою". Він перерахував здобуті "редути" — рішення Верховного суду про визнання виборів недійсними, відставку ЦВК і зміни до виборчого законодавства, відставки уряду і генерального прокурора. До повної перемоги залишився один крок — переголосування 26 грудня.

8 грудня Верховна Рада прийняла пакет законів (402 голосами з 450), які зразу ж у сесійному залі підписав президент [365]. Так, рішення про дострокове припинення повноважень члена виборчої комісії уже приймалося одночасно із включенням іншого представника від того ж кандидата. Відкріпні посвідчення виготовлялися у кількості 0,5 % від унесених до списків виборців. Голосувати за межами приміщення дільниці могли тільки інваліди першої групи і не здатні пересуватися самостійно.

Водночас внесли зміни до Конституції. Зокрема, кандидатуру прем'єр-міністра визначала коаліція, котру формувала більшість народних депутатів від конституційного складу. Президент, Верховна Рада і місцеві ради вибиралися на однаковий п'ятилітній термін або ж "в останню неділю останнього місяця п'ятого року повноважень". До 1 вересня 2005 р. парламент мав удосконалити місцеве самоврядування. У протилежному разі конституційна реформа набирала чинності з 1 січня 2006 р.

Наступного дня, 9 грудня, за "реформування політичної системи, утвердження ідеалів громадянської єдності та злагоди в суспільстві" Литвин став Героєм України. Але комусь привиділося, що "пакетним голосуванням" Ющенко поділив перемогу з Кремлем [96]. Інший побачив усіх задоволеними, за винятком Януковича, в якого різко впали шанси на президентську булаву [39; 92]. Хтось порадив, що за бортом залишився экс-голова ЦВК С. Ківалов, запідозрений у хабарництві [276].

Однак політичний компроміс розв'язав електоральну кризу і гарантував головний принцип демократії: воля народу повинна бути висловлена і зафіксована чесно [77]. Конституційна реформа позбавляла авторитаризм підгрунтя, оскільки ряд президентських повноважень передавалися парламенту і органам місцевого самоврядування [14].

Упродовж 17 днів мирного опору "оранжева" опозиція загнала "синьо-білу" владу в кут [91; 396]. Більша частина президентської адміністрації перекинулася на бік Ющенка. 50 % службовців говорили про його перемогу вголос, а 80-90 % у це вірили [381]. Стурбувало раптове самогубство банкіра Юрія Ляха, ділового компаньйона глави адміністрації президента. 3 грудня його знайшли з перерізаним горлом. Він багато знав про фінансові махінації, зокрема, переводив хабар голові ЦВК [214; 248; 347]. А 27 грудня міністра транспорту Георгія Кирпу на його дачі знайшли убитим пострілом у висок [188; 211; 353; 367].

Обидві смерті оголосили суїцидами. Вони підтвердили "нефункціональність" економіки, що загрузла у корупції [89]. Зримо окреслилася небезпека, що головні носії конфіденційних відомостей про зловживання режиму втечуть або загинуть. Вони були переповнені інформацією, потенційно небезпечною для здоров'я і несумісною із життям. Тоді ж у Медведчука і Суркіса їх колишній партнер Григоришин приготувався у суді забрати контроль над ФК "Динамо" і повернути незаконно відібрані активи.

Західний моноліт

Аби подолати державний переворот, що виявився у фальсифікації результатів виборів, Ющенко звернувся за підтримкою до інших держав і міжнародних структур [63; 315; 370; 372]. США з Європою не ухилилися від сутички [335]. Західна дипломатія показала себе рішучою, швидкою і єдиною [37; 332]. Подібне траплялося рідко. Українська криза, зокрема, привела до "деберлусконізації" італійської позиції від надмірних хитрощів. Новий міністр закордонних справ Джанфранко Фіні підтвердив намір "виступати європейським хором" [40].

Європейський Союз закликав українську владу переглянути результати виборів, проведення яких у другому турі не відповідало міжнародним стандартам. 25 листопада депутати європейського, грузинського і німецького парламентів прийшли на роботу з помаранчевою атрибутикою — стрічками, а на своїх столах поставили апельсини і мандарини.

При зовнішньому моноліті все ж вирізнялося два підходи [153]. "Нова Європа" на чолі з Польщею, котру опікала Великобританія, налаштувалася наступально. "Стара Європа" з франко-німецьким ядром, до якого прилучилася Іспанія, прагнула якнайменше образити Росію. Однак Захід загалом об'єднався вперше після затяжних міжусобиць, пов'язаних із американським вторгненням в Ірак у березні 2003 р. [302].

Першими відреагували колишні президенти Чехії Вацлав Гавел і Польщі Лех Валенса, а згодом і Литви Вітаутас Ландсбергис [190]. У Тайвані Гавел вивихнув ногу і повернувся додому, пересуваючись на возику. Але і в цьому стані звернувся до українців, бо "до Тайвану долинув подих вашої громадської волі, відповідальності і вільнодумства". 23 листопада його звернення зачитали на Майдані. Видатного чеха дивували ті, хто з украденими функціями хотіли міжнародної ізоляції.

Тоді ж Рада Європи в особі генерального секретаря Террі Девіса, голови комітету міністрів Влодзімежа Чімошевіча, президента Парламентської асамблеї Пітера Шідера наполягала на оголошенні чесного результату. А президент Грузії Саакашвілі у побажав українцям перемоги у церкві Св. Георгія, де проходив святковий молебень на честь першої

річниці "революції троянд". До речі, у відео-зверненні Саакашвілі вільно говорив українською.

Папа Іван Павло II прочанам з України на аудієнції у Ватикані 24 листопада теж українською сказав, що в ці дні особливо молився "за вашу улюблену батьківщину". Тим часом його рідна Польща у Києві виступила посередником [38; 287]. За мітинговими гаслами Леха Валенси, лауреата Нобелівської премії миру 1983 р., потекли тихі проповіді президента Квасьневського на вухо суперникам, примітила La Stampa 28 листопада.

Поляки зреагували бурхливіше, ніж решта європейців, не приховуючи наміру позбутися стану країни Євросоюзу. Польське телебачення встановило прямий телеміст із Майданом. У Варшаві різко зріс попит на помаранчеву галантерею [147]. Жіночий журнал "Пані" розмістив на обкладинці модель українського походження в помаранчевій сукні, а на своєму веб-сайті збирав голоси на підтримку революції. Журналісти провідних медіа носили помаранчеві банти. Декілька найбільших газет та інтернет-порталів змінили кольори перших шпальт, а в акцію "Помаранчеві логотипи" включилися понад сто місцевих газет.

26 листопада президент Квасьневський привіз у Київ 30 тис. прим. спецвипуску авторитетного щоденника *Gazeta Wyborcza*. На першій сторінці було надруковано українською: "Дорогі браття, Ви зворушили наші серця. Завдяки Вашій Помаранчевій революції Польща згадала свою революцію "Солідарності".

Коли ЦВК визначила переможця, США заперечила легітимність. Держсекретар Пауел відреагував блискавично: "Ми не можемо прийняти цих результатів. Їх також не визнає світова громадськість, оскільки не було розслідування зафіксованих численних порушень і фальсифікацій" [357]. Він твердо висловив позицію США президенту Кучмі, голові Єврокомісії Баррозо і верховному представнику Солані, президенту Польщі Квасьневському, міністру закордонних справ Росії Лаврову. Попередній держсекретар Олбрайт в унісон заявила, що "Україна була, Україна є, і Україна буде демократичною". До речі, їй відводили важливу роль у т. зв. "американському сценарії" української революції [165].

Того ж дня, 24 листопада, канцлер Герхард Шрöder підтримав висновки Організації з безпеки і співробітництва в Європі, а бундестаг одногослосно прийняв резолюцію щодо України [84]. У ній висловили солідарність з учасниками протестів і вимагали повторити вибори. Міністр закордонних справ Йошка Фішер у бундестазі висловився так само, а представник фракції соціал-демократів Герт Вайскірхен підтвердив, що Німеччина визнала помаранчеву революцію [157]. Як і Ширака, Шрöderа тоді гостро критикували за поблажливість до Путіна, "демократа чистої води" з КДБ [168].

Міністр закордонних справ Джек Стро від імені уряду Великобританії заявив, що голосування 21 листопада не може назвати справедливим і чесним. Екс-прем'єр Маргарет Тетчер закликала Захід активніше підтримати українських демократів. А найбільші за накладом і читацькою аудиторією *The Daily Telegraph*, *The Times*, *The Independent*, *The Guardian* і *The Financial Times* в окремих числах по декілька шпальт присвячували Україні. Вони друкували на півсторінки панорамні фото Майдану Незалежності, вщент заповненого людьми з помаранчевими символами. Британським газетам здавалося, що європейці чи не востаннє стали свідками, коли країна таких розмірів визначається куди іти.

Вибірчий хаос спонукав до категоричних висловлювань і міністра закордонних справ Канади П'єра Петтігрю [341]. Його уряд отримав інформацію "з перших уст". Приміром, правник Данило Білак із Торонто у 1995–2002 рр. працював радником міністра юстиції та прем'єр міністра України. 21 листопада 2004 р. був міжнародним спостерігачем у Херсоні, де вперше зіткнувся з тим, як результати голосування легко коригувалися в комісіях усіх рівнів [68; 125].

Не всі західні канцелярії вмить усвідомили, що доля України повинна вирішуватися у Києві, а не у Москві [350]. Так, для багатьох у світі оглушливим було мовчання Франції, що здебільше переймалася малозначимою суперечкою соціалістів і президентського Союзу

за народний рух [44]. Першим зреагував речник міністерства закордонних справ 23 листопада й обережно засумнівався в результатах. Через три дні, перебуваючи у Буркіна-Фасо, президент Жак Ширак висловився за єдність України і розв'язок кризи, а міністр закордонних справ Мішель Барньє те саме казав у Національній асамблеї 1 грудня. Ліонель Столерю, економічний радник обох президентів України (1992–1997), запитав, коли ж Париж урешті налагодить діалог із Києвом без посередництва Москви? [313].

Євросоюз став головним посередником у розв'язанні кризи. 26 і 30 листопада, 6 грудня в Маріїнському палаці відбулися три раунди "круглого столу" за участі президента Леоніда Кучми, кандидатів у президенти Віктора Ющенка і Віктора Януковича, президентів Польщі Александра Квасьневського, Литви Валдаса Адамкуса, верховного представника ЄС з єдиної зовнішньої політики і політики безпеки Хав'єра Солани, генерального секретаря ОБСЄ Януша Кубіша і глави Державної думи Росії Бориса Гризлова [101; 282; 294].

Квасьневський вказав три цілі посередників: перевірити результати голосування, врегулювати конфлікт без насилля, провести політичний діалог [259]. В інтерв'ю польському журналу *Polityka* 18 грудня 2004 р. він згадав труднощі знаменитих перемовин. Кучма і Ющенко (у такій послідовності) 23 листопада попросили його посередництва. Президент Польщі надав справі європейського характеру і переговорив із Соланою, прем'єром Нідерландів Балкененде, канцлерами Німеччини Шрöderом і Австрії Шюсселем, президентами Чехії Клаусом, Франції Шираком і США Бушем. Шрöderа попросили побесідувати з Путіним, оскільки Росія була важливим гравцем для розв'язання конфлікту. Але світові країни усвідомили: Росія без України — краще вирішення, ніж Росія з Україною [300]. До цього діяв негласний консенсус про належність України до російської сфери впливу.

Перша зустріч з Кучмою була драматичною. Він мав претензії до всіх, та не міг виїхати будь-куди, лише сидів під Києвом у санаторії неподалік своєї дачі. Квасьневський послабив його спротив: "Якщо сидиш у цьому селі, виходить, влади не маєш". Коли з'ясувалося заплановане прибуття в Київ 40 тис. шахтарів для протистояння з Майданом, Янукович погодився зупинити акцію. "Якби тоді сталося те, що могло б статися, не знаю, де б ми зараз в Україні були," — згадав польський президент про вирішальні півгодини. А його пропозиція про пряму телетрансляцію з Верховного суду спричинила "жахливе замішання". Наступний раунд "круглого столу" уже розглянув питання про повтор виборів повністю чи тільки другого туру. Українська влада хотіла замінити Януковича і виставити нового кандидата.

Крім поляків, за українців переживали інші західні сусіди — румуни і угорці. *The Economist* 25 листопада на обкладинці помістив велике фото Ющенка і опублікував статтю "Очі Центральної Європи прикуті до України". Тоді ж Траян Башеску став президентом Румунії. Як і Ющенко, він вибрав своїй кампанії помаранчевий колір [273]. Голова Товариства угорської культури Закарпаття Міклош Ковач у Києві привселюдно підписав угоду з Віктором Ющенком про співпрацю. На церемонію спеціально прилетів колишній прем'єр Угорщини Віктор Орбан, вельми авторитетний серед 150 тис. закарпатських угорців.

Для всіх безапелюсним був прозахідний курс української опозиції [139; 199; 366]. Тому нерідко аналіз подій спрощено подали як дуель "людини Заходу" проти "людини Росії" [104]. Однак образливий ярлик "Зроблено у Вашингтоні" спричинив полеміку в англо- та іспаномовній пресі. І не тільки. 5 січня 2005 р. голова Європарламенту, іспанський соціаліст Хосе Боррель на закритому засіданні Форуму нової економіки в Мадриді жорстко критикував неофітів ЄС як агентів "американського впливу" [131]. Його обурило, що поляки і литовці втягнули Євросоюз в українську кризу. І це було сказано в унісон діям Путіна, що завдав фінансового контрудару, всіляко обмежуючи імпорт польських товарів [283].

В Іспанії власне революції не побачили: дім залишився без даху і розвалився [223]. Зате привиділися сутінки нового залізної завіси [274], чи навіть вуличний держпереворот, аби поставити 6-й флот США на якор у Севастополі, як у Роті на іспанському півдні [212]. Альберто Ронкей в італійській *Coggiere della sera* 30 грудня поділився зі своїми кошмарами про застосування суперниками тактичної ядерної зброї, котра нібито зберігалася в Україні. Насправді її залишки вивезли ще 1996 р.

У серіалі *The Guardian* нібито за недешевими сценами з участю натовпу стояло ЦРУ [21]. Американські підступи викривали Ян Трейнор і Джонатан Стіл (26 листопада), Джон Лафленд (29 листопада), Марк Алмонд (7 грудня). Це подобалося лівим колам у Мексиці (газета *La Jornada*) [155] і США (*The New York Post*, *The Nation*) [75; 318]. Кількох недругів української революції розвінчав *The Economist* 17 грудня. Мова йшла про керівників британської Гельсінської групи Джона Лафленда, Крістін Стоун і Марка Алмонда, котрі мали репутацію захисників диктаторів.

Як класичний приклад дефолта демократії (невдоволено писав Саймон Дженкінс у *The Times* 1 грудня), вуличний натовп слугував аргументом не переможця, а переможеного. У *Le Figaro* Александр Адлер теж не сприйняв "бунту середнього класу Києва" [17; 18]. Засумнівався в існуванні української ідентичності та скотився до українофобства, тавруючи націоналістів — нащадків "погромників Петлюри". Інший автор пригадав антисемітизм Богдана Хмельницького [20]. А хтось десь довідався, що упродовж тижнів помаранчевим демонстрантам платили по 150 дол. у день.

Декому спало на гадку назвати потаємних архітекторів революції та приховані наміри. Ними почергово називалися видатні американці Джордж Сорос, Мадлен Олбрайт і Збігнев Бжезінський [59; 60; 296]. Хоч вони вже були похилого віку, але їхня слава не давала спокою. 74-річний Сорос належав до найбагатших землян із статком 7 млрд. євро. Його благодійні фонди працювали у 50 країнах, громадяни яких у 1987–1997 рр. дістали гранти на 1,5 млрд. дол. А ось у своєму кризовому менеджменті Євросоюз був зацікавлений перш за все тому, щоби "голубий потік газових поставок не перетворився в помаранчеве полум'я".

Знайшлися резонні заперечення [24; 390]. Адже йшлося про чисто європейську мирну революцію, мета якої воз'єднання з Європою, а не з Америкою [26]. Держсекретар Пауелл спростував російські закиди і підкреслив, що американські неурядові організації працювали в Україні, аби тільки всі сторони могли висловити свою точку зору [48]. "Ми не можемо хотіти демократії для українців більше, ніж вони хочуть її для себе... Але хіба ми не можемо хотіти її так само сильно?" — перепитав опонентів Джім Розапепе, американський посол у Румунії (1998–2001) [275]. А професор Макфол блискуче уточнив: якщо не визріли внутрішні причини, то за жодні гроші не станеться демократичного прориву [208]. Зовнішня допомога може вплинути, але вона не самодостатня [16]. Головне — масова рішимість людей звільнитися самим.

Однак подальша доля Україна та її революції прямо залежала від Євросоюзу і США [100; 150; 156]. З одного боку, Вашингтону радили не роз'ятрити поділ усередині країни, не підірвати американсько-російські стосунки і поводитися в руслі відомої промови Буша-старшого 1 серпня 1991 р., яка відраджувала українців од незалежності [45]. Між іншим, "котлету по-київськи" написала Кондоліза Райс. Альтернативний підхід відстоював дипломат Стівен Пайфер — передивитися програми допомоги [255]. Буш-молодший просив для України на 2005 р. менше 80 млн. Ця сума важко узгоджувалася з роками, коли зміни не були настільки разючі. Із 1996 р., наприклад, США виділяли щороку 225 млн. дол., але у 2000-му опустили планку на 190 млн. [151; 336].

Падіння імперії

Російсько-європейські розбіжності щодо української революції стали не "конфліктом цивілізацій", а двох різних соціально-політичних структур [52]. Захід — колективна безпека на базі НАТО, міцні відносини США і конфедеративної Європи, а Схід

— російська монополія на керівництво обороною, зовнішньою політикою і економічними зв'язками своїх сусідів.

У той же час помаранчева революція втілила й національно-визвольну боротьбу. Кремль запропонував систему фальшивих виборів, що практикували в Росії [122; 286]. Вона включала контроль центру за медіа, щедрі вливання у фонд потрібного кандидата і переслідування опозиції. Це дисонувало з дійсністю, адже українська опозиція не зиркала на західну годівничку [200]. Не грала вона і в антиросійські карти.

Успіх Ющенка задалегідь російськими технологіями трактувався мало не публічним приниженням Путіна [216]. І він справді в історії свого президентства допустив найкрупнішу помилку, потерпівши колосальну поразку [53; 226; 243; 334]. "Царь всея Руси" раптово виявився голим [224]. Збитки стосувалися не лише інтересів в Україні, але й на Заході. Це нагадала радянську епоху, коли досягався протилежний ефект від запланованого.

Як зазначив Liberation дослідник Григорій Немиря, Путін утратив політичний капітал через недооцінку реакції Заходу (сподіванка на особливі стосунки Росії, ФРН і Франції) і докорінних відмінностей України [308]. Навіть за умов, коли абсорбуючі потенції ЄС вичерпані, українці рішуче нахилилися до європейських цінностей.

Дії Путіна в Україні змінили відносини Росії та США, відновили європейсько-американську єдність у зовнішній політиці [149; 169]. Занепокоєння Вашингтона вже не концентрувалося суто на типових хибках Кремля щодо Чечні, прав людини, свободи слова [99]. Помаранчева революція викристалізувала спротив російським зусиллям утримати вплив в обсязі колишнього СРСР. Москва рятувала залишки своєї імперії. Захід прагнув утілити давні мрії, розчарувавшись у Путіні, котрий фактично вивів Росію з лівої диктатури і привів до правої (за китайським взірцем) [172].

Росія вела гру з подвійними стандартами [61; 265]. Свою поміч Януковичу вважала правильною, а підтримку опозиції Заходом — втручанням у внутрішні справи. Це підтвердила наявність, словами ліберала Бориса Немцова, союзу чекістів і рецидивістів [209]. Робився прозорий натяк біографії Путіна і Януковича. Вважаючи Україну мало не приватними мисливськими угіддями (El Pais, 14 грудня), Москва зробила всі можливі помилки, навіть невдало оголосила у розшук через Інтерпол Ю. Тимошенко [205].

Білий дім через російського посла заявив про стурбованість діями Путіна [78]. А 25 листопада на саміті Росія–ЄС у Нідерландах він відчув "справжній європейський холод" [94]. По суті, у Гаазі пройшов "діалог глухих" [263]. Росія з партнера перетворилася у "головну біль" Заходу [33; 166]. Незважаючи на схильність до неоімперіалізму, Путін продовжив традиції Горбачова і Єльцина: як американці вельми тиснуть, то росіяни задкують. Москва заслабка для того, щоби загрозувати. Міністр закордонних справ Сергій Лавров уже не став заперечувати рух України у НАТО і ЄС [50].

Почесний професор Гарвардського університету Річард Пайпс радив не послабляти пресинг, оскільки Путін і його київські друзі розвалють Україну як бар'єр для імперських амбіцій Росії [256]. Без Києва Москва — лиш регіональна держава [49; 228]. Не менш титулований професор Збігнев Бжезінський твердив: за реальної демократії в Україні все більше росіян вважатимуть путінський режим анахронізмом [51]. Відомий французький професор Даніель Бовуа на шпальтах впливового щоденника Liberation показав, як Москва перехопила й скористалась історичним спадком України [83]. Нині Росія повинна визнати: там вона не в себе вдома.

"В Януковича жахлива біографія, його єдина перевага в тому, що він проросійськи налаштований", — твердив The Wall Street Journal і Le Temps Сергій Марков із його головних російських консультантів [80; 301]. Причому вибори показали популярність Росії: 40 % українців проголосували за двічі судимого олігарха, вся привабливість якого в тому, що він "російським кандидатом". Проте радник російського президента Андрій Ілларіонов публічно привітав відміну сфальсифікованих результатів [69].

Утім, сам Володимир Путін поведився доволі екстравагантно. Його переконали у перемозі, і жодні події нічого не змінювали [162]. Із Бразилії він 22 листопада привітав Януковича з обранням президентом. Наступного дня у Португалії сказав, що переборщив через екзит-пол. На паралелі російські коментатори враз пригадали термінологію холодної війни [210; 319]. Приміром, на вулицях Києва прихильників кандидата влади майже не видно, зате на контрольованому Кремлем телебаченні вони всюдисущі [271]. У телесюжеті Ющенко казав, що "перед донецькими шахтарями готовий встати на коліна", а москвичі переклали: "донецких шахтерів надо поставить на колени". І фальшивку блискавично розтиражували у Донецькій та Луганській областях.

Востаннє як президент Кучма прибув у Москву не за власною ініціативою. Відлітаючи в Індію, Путін виказав йому "наболіле" на аеровокзалі [192; 196; 281; 342]. У Le Figaro мимовільно вихопилося порівняти стосунки двох братніх народів із біблейними Каїном і Авелем [330]. Втратився смисл називати Росію "старшим братом", а Україну — "молодшим" [193; 267]. Не обов'язково "брататися", коли функціонують демократичні інститути і взаємовигідна торгівля.

Врешті-решт російський президент визнав, що сприйме будь-який вибір України [67; 375]. Її можливий вступ Євросоюз уже не суперечив інтересам Кремля. А у Шлезвігу (ФРН) 21 грудня Путін уже не бачив проблем, якщо президентом стане Ющенко: "Він так само як і Янукович член діючої команди Кучми" [88; 261; 324]. Наче в унісон, Янукович почав стверджувати свою опозиційність, мовляв, "уламком діючої влади" є Ющенко. Після 26 грудня Путін зберігав тривалу "льодяну мовчанку" про найбільшійшу поразку [141].

Сам Ющенко теж пожалкував: підтримавши режим, Росія залишила глибокі рубці в серцях мільйонів українців [351]. Як вважав экс-прем'єр Естонії Март Лаар, російський президент зробив добру послугу (The Wall Street Journal, 30 грудня). Своім безцеремонним втручанням він розбудив українців. А у підсумку втратив вплив і на весь регіон [231].

Словами экс-прем'єра Росії Єгора Гайдара, у путінську "керовану демократію" полетів перший камінь [126; 128]. Тому вулиці Києва наводнили росіяни: політики, молодь, журналісти, яких проймала "помаранчева заздрість" (The New Republic, 16 грудня). Так, звісний 45-літній телекоментатор Сергій Доренко прилетів на київський мітинг із Мальдівських островів. Небавом росіянин виступив у Харкові у переповненому лекційному залі університету, а також у трьох теле- і двох радіопередачах [81]. Він звинуватив Путіна у втручанні у внутрішні справи України за допомогою "масивної фальсифікації результатів голосування".

Російські ліберали плекали надії, що помаранчева революція послужить взірцем демократичного оновлення їхньої батьківщини [25; 314]. І масові протести розгорнулися у січні 2005 р., коли замінили пільги грошовою компенсацією, але підняли комунальні тарифи. Несподівано збідніли до 34 млн. росіян, незважаючи на сприятливу світову кон'юнктуру цін на нафту.

Осібні світ зацікавили електоральні настрої єврейської спільноти [206; 280]. Лідери громад сповідували нейтралітет, хоч частина підтримала владу, а поодинокі — опозицію. Більшість із 25 євреїв-депутатів Верховної Ради були проурядовими. Проте Євген Червоненко в Ющенка грав ключову роль. У дні революції у центральній синагозі Києва збирали їжу і теплий одяг для протестуючих. Туди на церемонію запалення свічок на хануку 9 грудня запросили обох кандидатів. Ющенко прийшов із дружиною і дітьми, Янукович знехтував. Та Путін однаково 23 грудня допустив "обмовку за Фройдом" і звинуватив Ющенка у використанні "ангиросійських, сіоністських гасел" [171; 382]. Поняття "сіоністський" вкорінилося в нього з негативним значенням. Крім того, Путін дорікнув Ізраїлю за фінансування виборчої кампанії Ющенка [262]. Це серйозно охолодило російсько-ізраїльські відносини. Тель-Авів, навпаки, займав обережну позицію і прем'єр А. Шарон привітав переможця аж 12 січня.

Майдан

Помаранчева революція була виключно світським повстанням студентів, підприємців, інтелігенції та робітників, які засвідчували народження нової нації [363]. Але водночас вона стала і релігійною церемонією, помітив Адріан Каратницький у *The Wall Street Journal* 17 грудня. Кожен день Майдан починав із молитви, а у вихідні проводилися міжконфесійні літургії та молебні [326; 327]. Прагнення народу відкрито підтримали патріарх Філарет, кардинал Любомир Гузар, лідер єврейської громади Києва Анатолій Шенгайт, а у революцію включилися представники всіх конфесій.

Ющенко з його наголосом на етичні принципи, людську гідність і чесність виглядав привабливіше за суперника, який теж занурився у релігію [299]. Нагодилося порівняння з лідерами ненасильницького руху Махатмою Ганді (Індія), Нельсоном Манделою (ПАР) і Вацлавом Гавелом (Чехія). Віруючі бачили Боже знамення: отруєний Ющенко вижив і буде президентом [106; 161]. Інколи завдяки харизмі та зовнішності (до отруєння) Ющенка називали Клінтоном Східної Європи [47; 352]. Та серед усіх порівнянь чи не найвлучніше: його спотворене хворобою лице стало символом української революції. Вже будучи президентом, Ющенко сказав у Страсбурзі італійському кореспонденту, що до такого синявого обличчя ніколи не звикне [187]. І додав: "Але ми чоловіки, і ми не звертаємо уваги на шрами".

Він не був таким моральним авторитетом, як Гавел, чи бунтарем, як Валенса, але своє лице сам назвав обличчям України (*Die Zeit*, 4 січня 2005 р.). Навіть за тріумфу виглядав дуже стримано, хоч дехто соратників ходив гордою поставою Наполеона. У розпал протестів деякі соратники гудили його за надмірну схильність до компромісів [163]. Однак слабка риса вождя революції несподівано стала його сильною перевагою.

Направду маси заставили гармати мовчати, а знімальні камери працювати [191]. Екс-президент Л. Кравчук переконував: люди пішли на Майдан, тому що Ющенко, будучи прем'єром, зробив кроки, які мільйонам сподобалися (Українська правда, 24 грудня). Зокрема, першим публічно віддав пенсії та гасив борги по зарплаті. Двоюрідна сестра Кравчука тоді казала: "Льоню, коли прийшов Ющенко, я за шість місяців вперше побачила колір грошей". Харизма лідера опозиції вабила не лише твердих прихильників, але й перебіжчиків [56].

Сам Леонід Кучма спочатку вірив, що учасників демонстрацій не так багато. Потім їх означив цифрою 300 тис., які відображають не волю всього населення, а лише блискучі "американські технології" [219]. Він боявся переслідувань за корупцією і смерть Гонгадзе. Серед іншого Кучма хотів залишити у себе державну дачу і яхту вартістю 3 млн. ф. стерл [123]. Про це довідалася *The Times*.

Якби не викрешували іскри затяті полемісти, одначе слово "Майдан" увійшло в європейський лексикон. "Тут, на Майдані Незалежності, Україна полонила серце Європи!" — цитувала *Die Welt* німецького парламентаря Герта Вайскірхена. Через місяць, 22 грудня, лідер соціалістів Олександр Мороз висловився віршем:

Майдан живе, хай слово й слава линуть,
Ми горді тим, що ми народ — і є,
Майдан живе, це — серце України,
Це — серце розтривожене моє.

Стратегічним об'єктом помаранчевої революції став Будинок профспілок. 21 листопада на його першому поверсі була виборча дільниця № 1, де голосував Віктор Ющенко. Через три дні у цій великій кімнаті відкрилась їдальня для мешканців наметового містечка. Перед входом заряджали мобільні телефони. Тут же працювали медики і пункт розселення. На другому поверсі знаходився склад зимового одягу (секонд-хенду) і "спальня". Поверхом вище були кабінети Ющенка, Кінаха, Вінського, Тимошенка і Мороза.

На мітингу в Києві 27 листопада Юлія Тимошенко відсвяткувала свій 44 день народження [240; 270]. Українська Жанна Д'арк говорила те, що не міг казати Ющенко, залишаючись виваженим політиком, який вів переговори. Її кар'єрна тріада (магнат —

дисидент – революціонер) знову привабила світову пресу [103; 159]. Дехто пригадав, що річний дохід компанії "Єдині енергосистеми України" (червень 1996 р.) сягав 5 млрд. дол. або 10 % українського ВВП. У наступні роки Тимошенко пережила політичні злети, тюремне ув'язнення і кілька замахів.

Опозиція також використала офісні приміщення і кінотеатри в центрі, мерію, вокзал і т. д. В "Українському домі" на початку Хрещатика розмістився штаб акції громадської непокори. До 3 тис. людей тут могли погрітися, поїсти й випити гарячого чаю. Близько півсотні осіб відповідали за харчування і розселенням на приватні квартири. Пізніше "Наша Україна" компенсувала "Українському дому" 300 тис. грн. Усього у Києві було зайнято близько 30 будинків, де жило від ста і більше помаранчевих. І, ясна річ, прихильники Ющенко розбили наметове містечко на Хрещатику і кілька невеликих таборів, зокрема біля Верховної Ради і адміністрації президента.

Пересічних українців пройняв небачений революційний настрій. Так, за десять днів до протесту на Майдані приєдналося понад 100 тис. жителів Тернополя. Щодня з міста відправлялись 4 "Ікаруси" та 7-8 мінібусів на 15-20 чол. Чимало людей добиралося потягами і власним транспортом. Коли 6 грудня відновили навчання у тернопільських школах, перший урок називався "Боротьба за свободу й демократію в Україні".

Зрозуміло, проведення масових заходів вимагало виняткової самоорганізації, у т. ч. медичної. У центрі Києва, приміром, на 11 медичних пунктах щодобово надавали допомогу приблизно 800 особам. На вул. Хрещатик і прилеглій території чергували 15 бригад "швидкої". 21-28 листопада 164-х доправили до лікарні з гострими респіраторними захворюваннями, травмами, переохолодженнями, бронхітами і пневмонією.

Наметовий табір учасників акції громадянської непокори на Хрещатику налічував 5 тис. постійних жителів. За 17 днів через нього пройшли 15 тис. Щоденно проходила ротація 300-400 осіб. До 26 грудня установлені намети вже могли вмістити одночасно 11 тис. Найбільше мешканців походило з Києва і центральних областей (Київської, Житомирської, Черкаської і Кіровоградської). 400 робітників Львівського електролампового заводу "Іскра" (2 тис. працюючих) сюди їздили вахтовими змінами [393]. Вони охороняли периметр наметового містечка. Цілодобова охорона (500 осіб) запобігала можливим провокаціям. Так, у перші дні масово навідувалися бродяги, яких ввічливо просили піти.

Табір мав свій сайт www.perokoga.com.ua, на якому всі охочі знайомитися з його останніми новинами і потребами. Мешканців провідали 220 вітчизняних та іноземних журналістів. За дві години кореспондент The Guardian добряче замерз і повернувся до готелю на гарячий чай [27]. Він переконався, що упродовж тижнів на морозі можуть триматися лише герої, а не виконавці чужої волі. Центральними персонажами репортажів світових медіа стали чимало з них, як листоноша Надія Березовська з Червонограда (Львівщина) [362].

Містечко на Хрещатику втілило цінності опозиції — самоуправління і громадянське суспільство. Усього встановили 500 наметів. Їх розділили на дві частини. "Верхнім" табором (від Майдану до вулиці Прорізної) управляла організація "Пора". На території від Прорізної до Київради знаходилися один комендантський і два житлові табори — "Нижній-1" і "Нижній-2". За тиждень із малих туристичних палаток, які встановили у перші дні непокори, стали переселятись до великих військових наметів на 20-40 осіб. Їх обладнали обігрівачами, пенопластовими ліжками і необхідним для комфортного перебування. У таборі встановили біотуалети, а душ приймали у турецьких банях, розташованих неподалік Хрещатика.

Містечко обслуговували 5 медпунктів, 9 пунктів роздачі їжі, 5 речових складів, 6 продовольчих складів, 40 радіостанцій, 6 польових кухонь, 3 стаціонарні їдальні. Тепло й роботу електроприладів забезпечили 18 генераторів. Цікаво, мешканці використали 2 тис. пар валянків, які припали до душі дружині Януковича.

Допомагали їжею 15 приватних фірм. Навіть народна артистка Софія Ротару у вихідні дні готувала їжу мітингуючим: смажила котлети, запікала в духовці кури, варила бульйони. Два ресторани швидкого харчування, розташовані на Майдані у торговельно-розважальному комплексі "Глобус", запропонували меню "Народне" вартістю 4 грн. за порцію (вареники з м'ясом, салат зі свіжої капусти, чай). Звичайна ціна — 11,45 грн. У торговій мережі Житомира оголосили подібну акцію — "Помаранчева знижка". Усім відвідувачам магазинів, які мали помаранчеву символіку, надавалася знижка у 10 %.

Український союз промисловців і підприємців передав Майдану близько 12 т теплої одягу, понад 150 ящиків медикаментів і значні обсяги їжі. Жителі Кіровограда зібрали 14 тис. грн. [2], а всього на благодійний рахунок революціонерів українці перерахували 20 млн. грн. і 800 тис. дол.

У революційному полум'ї спалахнуло не одне кохання. У суворих умовах жителі наметів не забували про особисте життя, відсвяткувавши чотири весілля [42]. Замість білих суконь наречені вбирали все помаранчеве. Ішлося про справжній феномен "дітей революції", що могли з'явитися за 9 місяців [392].

Задля профілактичного тиску поетапно зменшувалося містечко (із 1,5 тис. до 50 чол.) проіснувало аж до інавгурації [111]. Насамкінець утворили символічну раду командирів помаранчевої революції, до якої увійшли народні депутати Микола Томенко, Володимир Філенко, Тарас Стецьків, Юрій Луценко, а також коменданти Максим Сидоренко і Валерій Василюк. Виготовили номерний пам'ятний знак, занесений до реєстру нагород. Він мав форму медалі у вигляді розрізаного апельсина з червоним знаком оклику і написом "Разом нас багато — нас не подолати".

"Пора"

Всеукраїнська студентська організація "Пора" (англ. "It's time", франц. "Il est temps") восени 2004 р. мала 15 тис. членів, які використовували помаранчеву символіку (хустки, пов'язки, майки і т. і.) [202; 230; 386]. Вони згуртувалися навесні, аби розповсюджувати правдиву інформацію (листівки, газети і т. п.) на вулицях і у громадському транспорті. У жовтні 400 активістів арештовувала міліція [90; 170; 229; 239; 371]. Вперше в незалежній Україні всю громадську організацію звинуватили у терористичній діяльності та формуванні озброєних банд (La Stampa, 22 грудня). Міжнародна правозахисна організація Amnesty International визнала шістьох засуджених у Сумах політ'язнями. У середині листопада на їхній суд не допустили ані адвокатів, ані родичів.

Світову пресу цікавили запозичення українською молоддю сербського і грузинського досвіду [254]. Режим Мілошевича в Югославії повалив "Отпор" ("Опір"), Шеварднадзе у Грузії — "Кмара" ("Досить"). Дехто за студентськими рухами "Отпор" в Югославії (жовтень 2000), "Кмара" у Грузії (листопад 2003), "Зубр" у Білорусі (2003–2004), "Пора" (листопад–грудень 2004) бачив гаманець Дж. Сороса [102; 309]. Непокоев мобілізаційний ефект "украдених виборів" як ключовий елемент постмодерністського держперевороту, бо ЦРУ усувало диктаторів інструментами демократії.

"Отпор" використав чіткий слоган "gotov je" (кінець йому [Мілошевичу]). Чорнобілий логотип із стиснутим кулаком став взірцем маркетингової атрибутики. Український еквівалент — годинник, що показував останні годин режиму Кучми. А власне, "Пора" — ключове слово революційного гімну Івана Франка [93]. Організація відкрила свій сайт www.pora.org.ua, що служив інформаційним містком для її членів [388]. Їх очолили історики — 24-річний Юрій Полохович і 32-річний Владислав Каськів. Останній в інтерв'ю італійській La Stampa 22 грудня визначив долю "Пори": саморозпуск після переголосування. Проте за місяць радикальна "чорна" "Пора" зареєструвалася в якості всеукраїнської громадської організації, котра бралася слідкувати за виконанням новим президентом виборчих обіцянок. Поміркована "жовта" течія повернула на мирні рейки і, як обіцяла, саморозпустилася.

До того ще єдина "Пора" встигла провести ще одну гучну акцію. 24 грудня повернулися півсотні автовок, які десять днів подорожували Україною: Київ – Черкаси – Кіровоград – Одеса – Миколаїв – Херсон – Сімферополь – Ялта – Севастополь – Донецьк – Луганськ – Харків – Суми – Полтава – Київ [3; 242; 250]. Майже 4 тис. км подолано з метою прорвати інформаційну блокаду, розповісти східним і південним українцям правду про помаранчеву революцію.

Спочатку зголосилися 139 осіб на 40 легковиках, кількох мікроавтобусах і одному "Неоплані". Шикарний білий "лінкольн", на якому зазвичай їздять зірки естради і багаті молодята, виділила профспілка таксистів Києва. Поряд із 600-м "мерседесом" відправилися машини середнього класу — "форди", "опелі", "шкоди", "ауді", а з народних — "жигулі"- "копійки" і "дачії". "Поїзд дружби" був інтернаціональним — громадяни України та іноземці — українці, грузини, вірмени, євреї, росіяни, естонці, швейцарці, канадці, американці та поляки. Так, наймолодший депутат естонського парламенту Сільвер Мейкар жив у наметі на Хрещатику.

Пригод вистачало. В Одесі їх опоненти демонстративно розчавили катком 800 кг апельсинів лише за помаранчевий колір, а водій журналістського "Неоплану" двічі ставив "запаску" через підкинуті шипи на ніжках. У Криму перший контакт із опонентами (в Армянську) привів до зупинки на три години. У Севастополь вирішили не їхати — озвірілий натовп розбив кілька машин із місцевими номерами, водії котрих не приховали опозиційність. Перед Донецьком колону оточили сотні авто, а два заступники голови обласної адміністрації просили обминути місто. "Синьо-білі" наготували обрізки труб і палиці, розсипали безліч "їжаків". Постраждали шини восьми авто.

Інформаційно-культурний авангард

Серед національних каналів пальму опозиційної самотності тривало утримував "5 канал". У відповідь на його блокаду владою 28-29 жовтня спротив цензурі заявили 160 журналістів 18 телеканалів. Зокрема, "Новий канал" представили 25 осіб, 15 ICTV, по 12 Перший національний, "Інтер" і "1+1", 11 "Тоніс" [215; 312]. Вони вимагали інформувати про всі суспільно значимі події та точки зору, подавати перевірені відомості з посиланням на джерела. До 5 листопада звернення підтримали 329 тележурналістів 34 компаній.

Охопила принципівість і УТ-1. 3 листопада ведучий вечірніх новин Володимир Голосняк відмовився читати заяву штабу Януковича, бо не подали позицію конкурента [158]. За кілька днів його звільнили, чим засмутили австрійську газету *Kurier*. Трохи пізніше відчули присмак свободи слова відчули інші. Вранці 25 листопада ведучий УТ-1 сказав про оголошення переможцем Януковича. Але сурдоперекладач Наталя Дмитрук повідомила глухонімих: "Наш президент Ющенко. Не вірте ЦВК, вони брешуть" [264].

До речі, "5 канал" могли дивитися 40 % жителів України. Акцію журналістів підтримали визначні культурні діячі, як письменники Ліна Костенко і Оксана Забужко. Остання певний час у Гарварді викладала українську літературу. На разі вона звернулася до поважної світової аудиторії з відкритим листом [22]. У "місяць морального вибору" Забужко замінила письмовий стіл на трибуну. Часто навідувалася у Харків, аби "врятувати націю" і підтримати Ющенка [354]. Цей настрої пройняв столичну інтелігенцію.

"Звернення міжнародної академічної спільноти на підтримку демократії в Україні" (26 жовтня – 1 листопада) підписали провідні науковці світу (Наум Хомський, Імануїл Валерстайн, Тоні Джатт і т. д.). Поставили свої підписи й практично всі поважні українці з університетів Заходу — Марк фон Гаген (Вашингтон), Франк Голчевські (Гамбург), Андреас Каппелер (Відень), Рікардо Піккіо (Неаполь), Герхард Сімон (Кельн), Ендрю Вілсон (Лондон) та ін. Усього 1,2 тис. Їх непокоїло, що "одним із головних об'єктів переслідувань є студентська молодь, а українські університети й академічні інституції піддано грубому тискові".

Жорстка цензура зникла на четвертий день революції [98]. Субота 27 листопада стала першим вільним днем і для "1+1" [87; 65; 317]. Раніше контрольовані владою медіа прикрашували Януковича і спотворювали Ющенка. Як виявилось, олігархи не були

монолітними. Зять президента Пінчук узявся сприяти компромісу і відмежував свої телеканали від темників [234]. Він засудив сепаратизм і двічі прогулявся Майданом поміж демонстрантами: "Якби я був студентом, я точно був би там!" [66; 241]. Пінчук вважав себе західною людиною і прагнув жити в глобальному світі. Він залюбки розповідав про Німеччину, куди продавав колеса для залізничних вагонів, сталь і сплави [184]. Проти Ющенко ніколи не висловлювався, хоча застерігав від схильних до корупції в його оточенні.

Будь-який глядач у світі міг цілодобово дивитися трансляцію з Майдану через супутникову антену. Демонстранти використали продуману систему інформування: інтернет (осучаснена версія самвидаву), сотовий зв'язок і т. і. [23]. У численних листівках, що масово поширювалися на Майдані, зазначали, де можна безплатно поселитися, проїхати у потрібне місце чи отримати гарячу їжу. Також висвітлювали останні події, особливо парламентські. Серед мас-медіа акуратну хроніку непокори вели "Українська правда" і радіо "Свобода". А по вулиці Банковій на будинку Спілки письменників (поруч адміністрації президента) маніфестанти вивісили табличку "Вулиця Георгія Гонгадзе".

Якщо на перший тур виборів приїхали 700 іноземних журналістів, то на другий — 750. Їхнє число у наступні тижні не зменшилося. Радіо France-info у прямому ефірі дві години вело репортаж із готелю "Україна", що над Майданом. Найвпливовіші французькі газети *Le Figaro* і *Le Monde* майже щодня друкували матеріали своїх спецкорів. Вийшли статті, що за українофільським змістом давно не з'являлись у Франції. Тергард Інаук, кореспондент *Die Welt*, оприлюднив розлогий журналістський щоденник [134]. Він деталізував свої враження про два тижні революції: від другого туру до призначення переголосування.

Маркетологи добре знали про вплив оранжевого (жовтогарячого) кольору на підвищення рівня продажу [144]. Психологи трактували, що він викликає довіру, дружбу, патріотичні настрої. Цей колір протистояв червоному (тоталітаризму) і холодному синьобілому (табору Януковича), котрим давно користувалися фани "Динамо" (Київ). Цікаво, що донецький "Шахтар" зазвичай грав у помаранчевих футболках.

Всі символи революції придумали в студентських кафе і на форумах опозиційних сайтів. Головне гасло "Ми разом! Багато! І нас не подолати!" з'явилося ще у 2001 р. Помаранчевий став у листопаді-грудні 2004 р. головним кольором світу завдяки людям, які чіпляли стрічки на сумки і автомобільні антени. Між тим, у загальний обіг потрапило саме слово "помаранчевий", котре досі найчастіше вживали галицькі терени.

Атмосфера у центрі Києва нагадували почасти поп-фестиваль, подібний легендарному Вудстоку 1969 р. Величезні екрани і бадьора музика піднімали тонус [182]. Щодня виходили на сцену Олег Скрипка, корифей етно-року і лідер популярної групи "Воплі Відоплясова", Славко Вакарчук з "Океаном Ельзи", переможець "Євробачення-2004" Руслана Лижичко, Олександр Пономарьов, дует красунь "Віа Гра" та ін. Небавом Скрипка навідався у Париж як посланець Ющенка і мав змістовну прес-конференцію [253].

Однак тільки Роману Калину і Роману Костюку (група "Гринджоли" з Івано-Франківська) судилося стати автором революційного хіта "Разом нас багато" (у стилі реп) [127]. Текст склали слогани, які скандували демонстранти на Майдані. Дописали тільки кілька рядків: "Фальсифікаціям – ні! Махінаціям – ні! Поняттям – ні! Ні – брехні!" Пісня розійшлася країною. Слоган "Разом нас багато, нас не подолати" споріднений з девізом Че Гевари (іспанською "Pueblo unido jamas sera vencido"). Одноійменна пісня Серджіо Ортегі була гімном чилійського опору початку 1970-х. Російською — "Пока мы едины, мы непобедимы".

Інша популярна пісня кийвського протесту дебютувала дуже давно. Шлягер "Оранжевое небо, оранжевое море" вперше заспівала російською восьмилітня грузинка Ірма Сохадзе у 1965 р. Текст належав Аркадію Арканову і Григорію Горіну, а музика — Костянтину Певзнеру. Надалі ця пісня стала візитівкою співачки. У грудні 2004 р. Сохадзе раділа, що зробила свій почесний внесок у помаранчеву революцію завчасу.

Президентська кампанія побила всі рекорди за кількістю анекдотів, приколів, ігор і жартів. Безумовне лідерство захопив сайт "Веселі яйця" Дмитра Чекалкина. Його команда випустила 12 серій флеш-мультиків "Операція "Професор" і розмаїті інтернет-жарти, котрими по FM тишили численну аудиторію водіїв і пасажирів.

Професор лінгвістики Колумбійського університету Антоніна Березовенко у The Wall Street Journal 6 грудня звернула на занижку лексичну культуру головних персонажів революції. Путін відзначився ще 16 вересня 1999 р., коли пообіцяв повсюдно переслідувати терористів: "Если в туалете поймал, то и в сортире их замочим". Янукович обізвав противників (на той момент половину населення) "козлами" або, на тюремному аргі, пасивними гомосексуалістами. На теледебатах 20 грудня він уточнив: "Згідно із біблейськими висловами, козли — це зрадники, і є барани, вівці". Самому подобалося, коли його називали вовком. Отак Янукович мимоволі виступив співавтором гімну революції "Разом нас багато":

Ми — не бидло,
Ми — не козли!
Ми — України
Дочки і сини!

Опозицію принагідно звинуватили навіть у використанні гіпнозу, тобто "сучасних нейролінгвістичних програмних технологій" [278]. А коли Людмила Янукович вийшла на сцену мітингу в Донецьку, глядачі насолодилися спонтанним сатиричним номером (Die Zeit, 10 грудня). Щойно приїхавши з Києва, вона налякала публіку апельсинами, в які вприснули наркотики, і менінгітом, що проріджував лави демонстрантів з олов'яними очима. Кандидатка у перші леді видивилася там гори валянків з Америки і проспівала фразу: "Оранжевое небо..." Після експромту дружини прем'єр перебував у печалі, проте, як з'ясувалося на теледебатах, заспокоїли друзі: "Зато мы теперь хорошо знаем, что нашим президентом никогда не будет руководить жена". Самраз у Віктора і Людмили Януковичів набігли сімейні дати — 35 років знайомства, 33 роки одруження і 8 років вінчання.

Без сумніву, кожне революційне звершення не здатне витіснити на узбіччя т. зв. "структури буденності". Декілька прикладів. Після апельсинової карамелі "Так!" (у жовтогарячому фантику) з'явилася горілка з аналогічною назвою. Півлітра в нестандартній пляшці коштувала майже 11 грн. або 2 дол. Цукерки виробляли на фабриці Петра Порошенка з "Нашої України", а спиртне на заводі Ганни Антоньєвої, котра входила до фракції "Регіони України". На Хрещатику процвітала торгівля помаранчевою атрибутикою. У продаж надійшли чорні светри з надписом "Revolution", пошиті у Броварах під Києвом. За светр просили 120-160 грн., а за помаранчеві шарфи — 30 грн., шапки — 25 (без надпису) і 60 (з логотипом "Так! Ющенко").

3 грудня киянин на розіграші лотереї "Супер-лото" (6 із 49) виграв рекордний для України джекпот у розмірі 8 млн. 100 тис. грн., звільнених від оподаткування. Щасливець придбав квиток у поштовому відділенні на Лісовому масиві. А з 21 листопада на 30 % зросло котування акцій в Україні [233]. На російському ринку ціни стрімко падали. У той час щодня у Києві проходило мимо банків 30 млн. дол. [85]. Це характеризувала не фінансовий бік революційної столиці, а роки панування корумпованого режиму, що потурав паралельній економіці. У вдалі дні обіг у мережі крупного тіньового мініяйли сягав 300 тис. дол.

Акції українців світу

Обидва кандидати в президенти не були поліглотами. Але у таборі Юшенка виявилося чимало народних депутатів з чудовою англійською — Борис Тарасюк, Петро Порошенко, Сергій Головатий, Роман Зварич, Ігор Осташ, Олег Рибачук. Останній давав коментарі з усіх можливих приводів, не лінуючись приїжджати до готелю "Україна", де працювала іноземна преса, кілька разів на день [1]. Натхненними пропагаторами виступили знані інтелектuali Мирослав Попович у Le Temps 7 грудня, Юрій Андрухович у Die Zeit 28

листопада, Оксана Забужко у Die Zeit 2 грудня, Андрій Бондар у Franfurter Allgemeine Zeitung 24 листопада тощо.

Вдале розташування Майдану з молодими киянами, які радо спілкувалися англійською, поблизу "України" зіграло на позитивне сприйняття світом помаранчевої революції. І вона сколихнула світ. Вулиці США, Канади, Франції, Великобританії, Іспанії, Італії, Польщі, Австрії теж замайорили помаранчевим. Як і у Києві, у Відні щодня проходили мітинги. Кілька сотень українців, австрійців, німців і англійців скандували "Ющенко!" Вони зібрали 2175 євро для наметового містечка на Хрещатику. У знак солідарності президент Австрії на свій робочий стіл поставив помаранчеву ялинку. У Нью-Йорку Манхеттенем, поблизу головної адмінбудівлі ООН, близько 500 демонстрантів пройшлися з банерами "Yuschenko — Yes!" (Ющенко — Так!), "America and Ukraine Together" (Америка з Україною разом), "Kyiv, We're With You" (Київ, ми з тобою) і т. п. [316].

На підтримку Ющенка боксери Віталій і Володимир Клички організували міжнародну телевізійну кампанію світових зірок спорту, кіно і музики: футболіста Франца Беккенбауера, тенісиста Бориса Беккера, актора Жерара Депардье, музикантів Стінга, Джо Коккера, Кріса де Бурга та ін. Володимир був у Києві, а Віталій мав двобій у Лас Вегасі [143; 227; 321]. І бився на рингу з помаранчевою стрічкою. Як переміг, підняв помаранчевий прапор. Опісля встиг зробити агітаційне турне у Запоріжжя.

13 грудня форвард "Мілану" і збірної України Андрій Шевченко став володарем "Золотого м'яча", як кращий футболіст Європи 2004 р. Перед виборами він у телеролику з Італії агітував за Януковича, але Ющенко серед перших тепло привітав гравця з нагородою [181]. На мітингах у Лондоні за Ющенка висловилися колишній гравець донецького "Шахтаря" і київського "Динамо" Сергій Ребров та экс-капітан "Динамо" Олег Лужний. Цікаво, 23 листопада глядачі матчу Ліги чемпіонів між "Динамо" і "Ромою" на стадіоні "Олімпійський" у Києві бурхливими оплесками зустріли появу помаранчевого м'яча, якого краще видно на засніженому полі. Чорно-білий м'яч замінили за нічий, опісля кияни виграли 2:0.

У Мінську 24 листопада актори Національного драматичного театру ім. І. Франка відмовилися давати вистави на знак протесту, бо білоруський президент О. Лукашенко привітав з перемогою Януковича. Вони мали грати виставу "Швейк" у рамках Днів України в Білорусі. Провідні актори Богдан Бенюк, Анатолій Хостікоєв, Наталя Сумська підтримали Ющенка.

Польський журнал Wprost назвав керівника помаранчевих "Людиною 2004 року" за "найскладніше мистецтво для політика — керування безкровною революцією; за відродження патріотизму без націоналістичних гасел; за повернення Європі України". The Financial Times не змогла визначити свого "Політика року". Найкращим був рейтинг Бушамолодшого. За ним поставили Ющенка. Інтерактивне опитування радіо "Ехо Москви" (додзвонилися 7,6 тис. слухачів) показало, що після 2008 р. росіяни воліли мати такого президента як Ющенко (68 %), а не як Путін (32 %).

А до "Книги рекордів Гіннеса" претендувало фото, де Ющенко з дочкою Софійкою на руках [7]. У листопаді 2004 р. воно було найтиражованішим у світі. Знаменитий знімок використовувався у двох виборчих кампаніях — парламентській 2002-го і президентській 2004-го. Фотокор УНІАН відзняв його в аеропорту "Бориспіль" 9 листопада 2001 р.

Наслідки

Відомий французький філософ Андре Глюксман розцінив особисту перемогу Віктора Ющенка як знакову дату в долі Європи, що започаткувала новий відлік історичного часу [132]. Незважаючи на протидію великого і грізного сусіда, "українці дали європейцям урок мужності, приклад ясності розуму і вогню пристрасті, від котрих вони відвикли". Вибори президента України стали третьою за значимістю подією у світі 2004 р. Це засвідчило голосування на сайті телекомпанії CNN, в якому до 18 січня 2005 р. взяли

участь понад 51 тис. осіб. Перше місце посіли вибори президента США, друге — війна в Іраку.

Помаранчева революція, словами її лідера, привела до чотирьох фундаментальних змін: поклала край пострадянському періодові, громадянське суспільство вдалося до самозахисту без застосування насильства, державні установи (суд і парламент) захистили верховенство права, бізнес виступив за прозору владу [401]. Україна показала приклад багатьом країнам колишнього СРСР, як подолати автократію [186; 201]. Прямим наслідком революції стало формування нової виконавчої влади.

У повторному голосуванні 26 грудня взяли участь 29 068 309 громадян. За Ющенка висловилося 15 115 452 (51,99 %), а за Януковича — 12 848 087 (44,19 %). Першим поздоровив Ющенка президент Грузії у прямому телебаченні через дві години після закриття дільниць. Наступного дня приєдналися верховний представник ЄС з єдиної зовнішньої політики і політики безпеки, голова Єврокомісії, президенти Польщі, Молдови, Румунії, Литви, Латвії, усе державне керівництво і лідери опозиції ФРН, прем'єри Нідерландів, Словаччини, держсекретар США, міністр фінансів Ізраїлю. Згодом приєдналися і президенти Вірменії, Казахстану, Узбекистану, Киргизії, Білорусі, котрі після другого туру поспішили привітати Януковича.

Тоді головними світовими новинами були українські вибори і найпотужніший землетрус у Південно-Східній Азії (250 тис. загиблих). На Майдані Незалежності виступив генеральний секретар Соціалістичного Інтернаціоналу Луї Айяла. Соціал-демократи, соціалісти і лейбористи планети солідаризувалися з помаранчевою революцією, котра "відкрила нову сторінку в історії України". Відтепер, словами держсекретаря Пауела, Україна не належала Заходу чи Сходу, а всьому світу.

Вперті спроби Віктора Януковича скасувати поразку на переголосуванні завершилися невдало, рішення Верховного суду і ЦВК усунули останню перешкоду до фіналу помаранчевої революції [245; 377; 383]. При цьому 3,7 тис. телеграм-скарг окремих громадян, надісланих до ЦВК, виявилися фальшивими. Не випадково Frankfurter Rundschau віднесла переможеного до тих, хто не вміє програвати [137]. Він перетворився на печального лицаря, котрий не стільки зупиняв прихід до влади свого конкурента, скільки прагнув закріпитися на політичній арені чи замести сліди афер [304]. Янукович погрожував вивести на вулиці народні маси, але обмежився ставкою на судову тяганину [183; 301]. Натомість панівні клани йшли на компроміс, як прагматики Пінчук і Ахметов [82]. За три тижні судді відкинули всі 10 скарг, у т. ч. на постанову ЦВК 10 січня, котра врешті проголосила переможця.

Новорічне звернення Януковича УТ-1 показало о 21.30. Він повідомив про свою відставку з посади прем'єра і намір працювати "незалежним політиком за правом переможця легітимних виборів 21 листопада". Оскільки з 5 млн. інвалідів, перестарілих і хворих проголосували тільки 600 тис., він перекваліфікував революцію на путч. Мовляв, обманутий народ виступив за демократію, а не за масові порушення Конституції. І навпаки. В останньому президентському новорічно-різдвяному слові Кучма подякував тим, хто забезпечував мирний перехід "історичного Рубікону" і сприяв примиренню в суспільстві. Він вірив, що у 2005 р. новий президент відкриє наступну історичну дистанцію добробуту і процвітання.

Революція перекочувала з наметового містечка до офісу Ющенка. Резерв часу (14 місяців до наступних парламентських виборів) дозволяв завершити її економічними реформами, знайти спільну мову з півднем і сходом країни, поладити з Росією [138; 194]. Ясна річ, переможець ризикував, амністуючи Кучму і ключових адептів режиму [204; 272]. Але суд над ним міг відволікти увагу від нагального. Ющенко взявся провести успішні розслідування чотирьох резонансних справ: убивство Гонгадзе (це вимагав і лист Human Rights Watch 21 січня), приватизація "Криворіжсталі", фальсифікація другого туру виборів і своє отруєння [36; 179; 244; 376]. Не менш важкими видавалася кадрові призначення і

розмінування зон, позбавлених права [225; 236; 277]. Наприклад, належало діяти обережно, вживаючи заходів проти ієрархічної структури східних регіонів.

Авансом Європарламент ухвалив резолюцію відкрити двері ЄС для можливого членства України [251]. Отже, поманчева революція стала велемовною заявкою на повноцінне включення у світову спільноту. У доповіді "Пропозиції президенту. Новий виток реформ" (96 стор.) 19 членів Комісії експертів ООН показали, як Україні надолужити згаяне і наздогнати країни Східної Європи [30; 328]. Цю комісію "блакитної стрічки" (так називають на Заході кваліфіковані зібрання) влітку 2004 р. сформував Кальман Міжеї, помічник генсека ООН, а її доповідь з'явилася аж перед інавгурацією. Аби "європейський вибір" з лозунга втілювався в геополітичну реальність, належало докорінно змінити й успадковану радянську систему держуправління. Приміром, раніше президент і його адміністрація втручалися в діяльність всіх органів виконавчої влади всупереч принципам законності, прозорості та підзвітності.

Революційна Україна опинилася в епіцентрі стратегічного суперництва Заходу та Сходу [74; 246; 258]. І мимовільно завдала США удару, вирішивши достроково вивести свій контингент з Іраку після одночасної загибелі восьми військових [160; 238; 303]. За Кучми зовнішня політика України була завше спрямована на подолання наслідків непослідовних дій глави держави. Тепер Євросоюз сам зробив крок назустріч і підготував план із десяти пунктів: статус країни з ринковою економікою, вступ у СОТ і повний доступ до спільного ринку, що об'єднав найбільшу у світі кількість заможних споживачів [112; 180]. Помаранчева революція розчистила шлях реінтеграції України в Європу [8; 307]. Інавгурація Ющенко робила їх партнерами стратегічного значення.

Скаргу Януковича Верховний суд розглядав 17-20 січня у прямому телефірі [268]. І відхилив її, про що о 2 год. 40 хв ранку 20 січня оголосив голова цивільної судової палати Анатолій Ярема. Цим рішенням і завершилася затяжна політична криза. 21 січня Ющенко привітав президент Росії [119; 221], а через день — президент США.

20 січня газети "Урядовий кур'єр" і "Голос України" у кіосках Києва розкупили уже о 8 год. Вони опублікували постанову ЦВК про перемогу Ющенко, після чого можна проводити інавгурацію. Увечері того ж дня глава охорони переможця Євген Червоненко відвідав Леоніда Кучму [120]. Співрозмовники люб'язно за 45 хв обговорили останні деталі передачі влади. З моменту офіційного початку виборчої кампанії пройшло рівно 200 днів. Лауреат Пулітцеровської премії 2002 р. Чіверс запримітив у Кучми певну меланхолію, позаяк той боявся арешту [71]. Прогнозуючи, як його оцінять через десятиліття, він поєднав різні образи — автократа, котрий підкорився демократії та визнав помилку. Оточення президента поспішило під кінець незаконно приватизувати ще деякі держактиви і здати держвласність у довгострокову аренду [368]. Йшлося про крупний завод добрив "Азот" у Сєверодонецьку, де проходив "з'їзд сепаратистів".

У неділю, 23 січня, на урочистому засіданні Верховної Ради Віктор Ющенко прийняв присягу президента України. У Київ прибули 64 офіційні іноземні делегації: 8 президентів, 3 прем'єри, 5 голів парламенту, 2 віце-прем'єри, один віце-спікер, міністри, а також спеціальні гості — экс-президенти Вацлав Гавел і Лех Валенса. Приїхало півтори тисячі іноземних журналістів, які детально переказали перебіг інавгурації [222; 329; 333]. Але революція скінчилася і гарячі новини теж.

Під час урочистої церемонії у Верховній Раді Ющенко склав присягу, поклавши руку на Конституцію і на Пересопницьке Євангеліє. Голова ЦВК Ярослав Давидович вручив йому посвідчення президента, а голова Конституційного суду Микола Селівон — офіційні символи влади. У присутності першого і другого президентів Л. Кравчука і Л. Кучма в короткій інавгураційній промові В. Ющенко підкреслив легітимність передачі влади і закликав усіх до примирення. Як верховний головнокомандувач, він далі перед Маріїнським плацом прийняв парад почесної варті і провів зустріч з керівництвом генерального штабу і головнокомандувачами родів військ.

Небавом Ющенко у рамках громадської інавгурації виступив на Майдані, де перед півмільйоном учасників проголосив перемогу свободи над тиранією і курс України на членство в Європейському Союзі. Державний прийом з нагоди вступу на пост президента пройшов у Маріїнському палаці. Урочистий концерт з нагоди інавгурації в палаці "Україна" ввечері закінчився теж символічно — "Одою радості" з 9 симфонії Бетховена, що є гімном Євросоюзу.

23 січня проявилися різні пласти історичної традиції. Тільки-но відзначили День соборності (у честь злуки УНР і ЗУНР 22 січня 1919 р.), а у Верховну Раду з фондів Національної бібліотеки ім. В. Вернадського доставили Пересопницьке Євангеліє. На цій реліквії присягали два попередні президенти. Визначна перекладна рукописна пам'ятка староукраїнської літературної мови і мистецтва створена між 1556 і 1561 р. ченцями Пречистенського монастиря в м. Пересопниця (Рівненська область). Написана на пергаменті форматом 380x240 мм, налічує 482 арк. і важить близько 9 кг. За красою і багатством оформлення дане євангеліє не має рівних серед українських рукописів.

Під час інавгурації у парламенті знаходились булава і прапор гетьмана війська Запорізького Богдана Хмельницького, привезені з Королівського військового музею Швеції у Стокгольмі [140]. Вранці 24 січня за участю Ющенка і голів християнських церков відбувся молебен за Україну в Софіївському соборі. Як давноруська пам'ятка XI ст., храм не належить жодній конфесії.

Отак незалежна Україні провела четверта інавгураційну церемонію. У 1991 р. Леонід Кравчук, 1994 р. Леонід Кучма присягали у Верховній Раді. У 1999 р. (другий термін Кучми) церемонія проходила в палаці "Україна". Тоді вперше вручено знак президента (нагрудний ланцюг), еталон президентської печатки і булава, як знак вищої посадової особи і верховного головнокомандуючого, а у Софії президента благословили представники основних конфесій.

Уже у перші години президентства Ющенко опинився у водовертті зарубіжних візитів [13; 72; 384]. 24 січня перед відльотом до Москви президент він підписав перші укази: призначив виконуючим обов'язки прем'єр-міністра Юлію Тимошенко, скасував адміністрацію президента і утворив секретаріат президента України. Державним секретарем став Олександр Зінченко, а секретарем Ради національної безпеки і оборони — Петро Порошенко.

Напередодні інавгурації міжнародну громадськість цікавило, кого Ющенко запропонує прем'єром [46; 305; 369]. Призначення Тимошенко здивувало тих, які сподівалися поміркованої кандидатури. Це завважили 25 січня *Der Tagesspiegel*, *Le Figaro* та ін. Неоліберал Тимошенко не вважалася ідеальною кандидатурою для подолання розколу в країні й нормалізації відносин з Москвою. Однак у такий спосіб Ющенко зняв підозру, що збирається обговорювати кадрові питання з Путіним, який не приїхав на інавгурацію [142; 237; 306; 310].

Перед переговорами російський президент заявив: "Ми останнім часом робили тільки те, що від нас просило діюче українське керівництво. Ми тільки сподіваємося, що й у нас із вами складуться такі ж довірчі відносини". Перша зустріч Путіна та Ющенка пройшла без особливої теплоти, але і без конфліктів. Переважно економічні дискусії тривали дві з половиною години. Ющенко не нагадував про публічну підтримку Кремлем Януковича, а Путін не чіпав теми про прем'єра, хоч Тимошенко була йому не душі [124; 135; 146; 385; 399]. Більше того, у Росії зберігав силу ордер на її арешт, виписаний у вересні 2004 р.

Далі на Ющенка чекало турне на Захід — Страсбург, Освенцим, Брюссель, Давос, де він поглиблював свої інавгураційні накреслення [55; 189; 252; 325]. В Освенцим його привели сліди батька Андрія (помер 1992 р.), котрий утримувався тут, а також у Дахау і Бухенвальді 1941–1945 рр., а після війни вчив у школі англійську [58; 349]. У палаці Європи в Страсбурзі Ющенко і Саакашвілі урочисто відкрили фотовиставку, присвячену українській та грузинській революціям. Якраз сенатори Гілларі Клінтон і Джон Маккейн

висунули їх кандидатури на Нобелівську премію миру 2005 р. за історичну роль у русі за свободу. А конгрес США ухвалив резолюцію, в якій зобов'язався всіляко підтримувати демократичну Україну.

Ейфорію змінили будні, пофарбовані не в помаранчеві, а сірі тони [19; 394]. У перший день свого другого робочого тижня президент зазнав непоправної втрати. 31 січні на 87-му році життя померла мама — Варвара Тимофіївна. На додачу до розведення бджіл і колекціонування українського антикваріату Ющенко захопився новим хоббі — вивченням англійської мови. У редакційній статті *The Financial Times* замість англійської йому порадили читати Мольєра [105]. Тоді Франція (головна потенційна перешкода України стосовно ЄС), можливо, подобріє. Але "нашоукраїнці" вишукували інші способи і не пропускали нагоди нагадати про перехресні стежки української та французької історії, починаючи з королеви Анни, доньки Ярослава Мудрого [331]. Минуле служило чарівною метафорою, та мало важило у насиченому графіку поточних справ звичних перших "сто днів" президентства. Постреволюційна Україна вимагала щоденного втілення своїх підвищених соціальних очікувань. Отже, в уряді з'явилася посада віце-прем'єра, відповідального за європейську інтеграцію.

* * *

Дане дослідження про Українську помаранчеву революцію належить в історіографії до перших спроб, які, зрозуміло, ще не раз будуть поглиблені. Враховуючи часову близькість і беручи до уваги зарубіжну мас-медійну реакцію, нами встановлені базові особливості непересічної події для світу початку ХХІ ст.

I. У часовому вимірі ця мирна революція пройшла у три етапи: перший тривав 17 днів, коли фальсифікація результатів другого туру стала легітимно доведеним фактом у суді та парламенті (22 листопада – 8 грудня). Другий етап завершився переголосуванням 26 грудня, а третій — інавгурацією 23 січня.

II. В її авангарді стояла широка політична коаліція, котру представляли харизматичні фігури опозиції (Ющенко, Тимошенко, Мороз) і технократи, котрі ждали позбавити країну авторитаризму (Литвин, Кінах). Вони мобілізували середній клас і перетягли на свій бік "прихований фактор": журналісти, дипломати і правоохоронці стали пліч-о-пліч із народом.

III. Європейський чинник був духовним стрижнем помаранчевої революції. Євросоюз виступив головним посередником у розв'язанні гострої політичної кризи, що вибухнула в Україні після фальсифікованого туру президентських виборів. Блискуча співпраця між ЄС і США стала важливим складником революційного успіху. По суті, пройшла докорінна кадрова ротація правлячої еліти: проросійських прихильників твердої лінії замінили ліберальні прозахідники.

IV. Досі світ не знав такої унікальної електоральної ситуації, подібної до української. На демократичному шляху до президентства Віктору Ющенкові, крім фізичних страждань через отруєння, довелося пережити три тури виборів і три раунди "круглого столу", один Конституційний і два Верховних суди України, дві інавгурації (символічну і офіційну) з інтервалом у два місяці.

V. Помаранчева революція відкрила занавіс над сутнісною природою політичного лідерства. Третій президент України був наймолодший за попередників, найвищий зростом і мав найбільше дітей — п'ятеро. Він виграв насамперед на рівні базових психологічних структур української нації, котра завершувала розпочатий у 1991 р. цикл історичного розвитку. Ющенку вдалося вловити західний цивілізаційний вітер і уособити найголовніші народні прагнення.

1. Ворожко Т. Вчіть англійську мову, товариші-політики //Українська правда. – 2005. – 6 січня.
2. Дев'ятий день непокори //Українська правда. – 2004. – 30 листопада.
3. Кіпіані В. Автопробіг проти роздоріжжя та янучарства //Україна молода. – 2004. – 24 грудня.

4. Кынев А. Выборы по "понятиям" или Как голосовали в Донбассе //Українська правда. – 2004. – 27 листопада.
5. Пора українського вибору: між революцією та реформою (Матеріали "круглого столу" 8 грудня 2004 р.) //Критика. – 2004. – Ч. 12. – С. 3-7.
6. Сверстюк Е. Чем гордится Донетчина? //Українська правда. – 2004. – 21 грудня.
7. Солана Х. Україна та ЄС: шлях, сповнений надій //Дзеркало тижня. – 2005. – 22 січня.
9. Третій день спротиву //Українська правда. – 2004. – 24 листопада.
10. Як Янукович фальсифікував вибори. Частина 1-3 //Українська правда. – 2004. – 24, 25, 26 листопада.
11. Якименко Ю., Жданов І. Формула помаранчевої перемоги: нотатки несторонніх спостерігачів //Дзеркало тижня. – 2005. – 22 січня.
12. A crucial election that has so far defied our fears //The Independent. – 2004. – 24 December.
13. A fresh start in Ukraine //The Times. – 2005. – 24 January.
14. Ackerman P., DuVall J. The secret to success in Ukraine //The International Herald Tribune. – 2004. – 29 December.
17. Adler A. La guerre des deux Ukraines //Le Figaro. – 2004. – 24 novembre.
18. Adler A. Rompre le tragique isolement de la Russie //Le Figaro. – 2004. – 21 décembre.
19. After the victory parties in Ukraine //The New York Times. – 2005. – 28 January.
20. Alexander-Ihme E. Juden in der Ukraine //Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2005. – 24 Januar.
21. Almond M. The price of people power //The Guardian. – 2004. – 7 December.
22. An open letter by Oksana Zabuzhko //The Globe and Mail. – 2004. – 29 October.
23. Applebaum A. Russia looks at "little brother" and worries //The Daily Telegraph. – 2004. – 26 December.
26. Ash T. G. Six questions to the critics of Ukraine's orange revolution //The Guardian. – 2004. – 2 December.
27. Ash T. G. "The country called me" //The Guardian. – 2004. – 9 December.
28. Ash T. G. First know your donkey //The Guardian. – 2005. – 27 January.
29. Åslund A. Ukraine whole and free //The Weekly Standard. – 2004. – 27 December.
30. Åslund A., Mizsei K. Reform in Ukraine must be swift and sweeping //The Financial Times. – 2005. – 12 January.
31. Åslund A. The perils of Putin //The Weekly Standard. – 2005. – 17 January.
32. At last, president Yushchenko //The Economist. – 2004. – 30 December.
33. Baker P. Dealings with Putin discussed //The Washington Post. – 2004. – 12 December.
34. Bellaby M. High court annuls some changes to election law //The Washington Times. – 2004. – 26 December.
35. Bernath M. Die Ost-Revolutionaere //Der Standard. – 2005. – 26 Januar.
36. Bernier A. Ukraine: premiers pas risqués de Iouchtchenko //Libération. – 2005. – 5 janvier.
37. Berstein R. EU diplomacy, the way it's supposed to happen //The International Herald Tribune. – 2004. – 26 November.
38. Bernstein R. Europa: In Poland, solidarity with Ukraine's struggle //The International Herald Tribune. – 2005. – 7 January.
39. Bischof B. Ukraine feiert, Moskau tobt //Die Presse. – 2004. – 10 Dezember.
40. Bonanni A. Le Furbizie d'Italia //La Repubblica. – 2004. – 26 novembre.
41. Bonet P. La incygnita de los servicios de seguridad y del Ejército //El Pais. – 2004. – 24 noviembre.
42. Bonet P. Los novios de la revolucion naranja //El Pais. – 2004. – 8 diciembre.
43. Booth J. Observers say that Ukraine poll was rigged //The Times. – 2004. – 22 November.
44. Bourdillon Y. Ce que nous révèle la crise ukrainienne //Les Echos. – 2004. – 23 décembre.
45. Bremmer I. Ukraine: The revolution is over. Now what? //The International Herald Tribune. – 2005. – 3 January.
46. Bremmer I. Much still to be resolved in Ukraine //The Financial Times. – 2005. – 21 January.
47. Brinkley J. Dollars for democracy? //The New York Times. – 2004. – 21 December.
49. Brüggmann M. Aufruf zum Generalstreik in der Ukraine //Handelsblatt. – 2004. – 24 November.
50. Brzezinski Z. Imperial Russia, vassal Ukraine //The Wall Street Journal. – 2004. – 1 December.
52. Bugajski J. Ukraine will need western help in the coming cold peace //The Financial Times. – 2004. – 30 December.
53. Bush J., Olearchyk R. Putin's biggest blunder //Business Week. – 2004. – 3 December.

54. Buongiorno P. Oggi Kiev. Domani Mosca? //Panorama. – 2004. – 13 dicembre.
55. Calinon Th. Iouchtchenko triomphe au Conseil de l'Europe //Liberation. – 2005. – 26 janvier.
56. Challenges for the orange revolution //The Financial Times. – 2004. – 28 December.
57. Châtelot Ch. En Ukraine, l'opposition croit en sa victoire au second tour de l'élection présidentielle //Le Monde. – 2004. – 19 novembre.
58. Châtelot Ch. Andriï Iouchtchenko, soldat soviétique et rare rescapé //Le Monde. – 2005. – 29 janvier.
59. Chauvier J.-M. Les multiples pièces de l'échiquier ukrainien //Le Monde diplomatique. – 2005. – Janvier. – P. 10-11.
60. Chauvier J.-M. Westlich werden und östlich bleiben //Die Tageszeitung. – 2005. – 17 Januar.
61. Chestnuts and revolutions //The Wall Street Journal. – 2004. – 15 November.
62. Chivers C. J. Ukraine awaits presidential runoff result //The New York Times. – 2004. – 22 November.
63. Chivers C. J. Ukraine's unity is under threat by vote impasse //The New York Times. – 2004. – 29 November.
64. Chivers C. J. "Kiev is not Ukraine" //The International Herald Tribune. – 2004. – 30 November.
65. Chivers C. J. Ukraine's intramural contest: entrenched interests scramble //The New York Times. – 2004. – 1 December.
66. Chivers C. J. Power behind the scenes in Ukraine crisis //The New York Times. – 2004. – 2 December.
67. Chivers C. J. Putin says he will accept the will of the Ukrainian people //The New York Times. – 2004. – 7 December.
68. Chivers C. J. For Ukraine, a "more European direction" //The New York Times. – 2004. – 10 December.
69. Chivers C. J. Putin demotes adviser critical of the Kremlin //The New York Times. – 2005. – 4 January.
70. Chivers C. J. How top spies in Ukraine changed the nation's path //The New York Times. – 2005. – 17 January.
71. Chivers C. J. Ukraine's leader looks back in melancholy //The New York Times. – 2005. – 21 January.
72. Chivers C. J. Ukraine's president mends ties with Putin //The New York Times. – 2005. – 25 January.
73. Clinton H. America must back Ukraine's struggle for democracy //The Financial Times. – 2004. – 27 December.
74. Cohen A. Lifeline to Kiev //The Washington Times. – 2005. – 23 January.
75. Cohen S. The media's new cold war //The Nation. – 2005. – 31 January.
76. Collin M. Curious orange //The Observer. – 2005. – 23 January.
77. Compromise for Ukraine //The Boston Globe. – 2004. – 10 December.
78. Coup in Kiev //The Washington Post. – 2004. – 23 November.
79. Crouch D. Ukraine's latest threat: blue and white rebellion //The Guardian. – 2004. – 27 December.
80. Cullison A., Chazan G. Ukraine's Kuchma agrees to new election //The Wall Street Journal. – 2004. – 30 November.
81. Cullison A. Russia's politicians head West //The Wall Street Journal. – 2004. – 24 December.
82. Cullison A. Nervous tycoons in Ukraine; Karatnycky A. A Ukrainian magnate tries to mend fences //The Wall Street Journal. – 2005. – 14 January.
83. Daniel Beauvois: "Les Russes ont capté l'héritage de l'Ukraine a leur profit" //Liberation. – 2004. – 11 décembre.
84. Dempsey J. Ukrainian rivals agree to wait on court's vote ruling //The International Herald Tribune. – 2004. – 2 December.
85. Dempsey J. In Kiev, money-changers like Sasha flourish //The International Herald Tribune. – 2004. – 7 December.
86. Dempsey J. Economic clans broke deadlock in Kiev //The International Herald Tribune. – 2004. – 9 December.
87. Dempsey J. In Ukraine, TV shakes off some shackles //The International Herald Tribune. – 2004. – 13 December.

88. Dempsey J. Putin vows to respect Ukraine vote //International Herald Tribune. – 2004. – 22 December.
89. Dempsey J. "Dysfunctional" economy is Yushchenko's first challenge //The International Herald Tribune. – 2004. – 31 December.
90. Dérens J.-A. Les "consultants en révolution non violente" ne sont pas les bienvenus à Kiev //Le Temps. – 2004. – 29 octobre.
91. Despic-Popovic H. Entre les deux blocs, le courant passe encore //Le Temps. – 2004. – 27 novembre.
92. Despic-Popovic H. Koutchma lâche Ianoukovitch //Liberation. – 2004. – 8 décembre.
93. Diuk N. In Ukraine, homegrown freedom //The Washington Post. – 2004. – 4 December; The Christian Science Monitor. – 2004. – 8 December.
94. Dombey D., Ostrovsky A. Ukraine poll divides EU and Russia //The Financial Times. – 2004. – 26 November.
95. Donath K.-H. "Orange ist die Farbe von Kinderdurchfall" //Die Tageszeitung. – 2004. – 30 November.
96. Donath K.-H. Punkte für Putin //Die Tageszeitung. – 2004. – 9 Dezember.
97. Dubuis E. Ukraine: la contestation tourne à l'insurrection //Le Temps. – 2004. – 24 novembre.
98. Dyczok M. The media thaw //The Wall Street Journal. – 2004. – 17 December.
99. Echoes of cold war as Bush and Putin differ over Ukraine polls //The Financial Times. – 2004. – 6 December.
100. Ehlers K. Zwischen Moskau und Brüssel //Freitag. – 2005. – 7 Januar.
101. Election results frozen, talks begin //The Economist. – 2004. – 26 November.
102. Enderlin S. Les morts font la différence //Le Temps. – 2004. – 23 novembre.
103. Enderlin S. Ioulia Timochenko, de l'oligarchie à la révolution //Le Temps. – 2004. – 26 novembre.
104. Enderlin S. En Ukraine, "l'homme de l'Occident" pourrait bien l'emporter face à "l'homme de Poutine" //Le Temps. – 2004. – 24 décembre.
105. English Viktor-y //The Financial Times. – 2005. – 28 January.
106. Estarriol R. Medicina de lujo y veneno //La Vanguardia. – 2004. – 9 diciembre.
107. Ex-KGB-General Martschuk: "Die Opposition wird siegen" //Die Welt. – 2004. – 25 November.
108. Feduschak N. U.S., Europe will scrutinize tomorrow's election //The Washington Times. – 2004. – 20 November.
109. Feduschak N. Ukrainian parliament opposes vote //The Washington Times. – 2004. – 28 November.
110. Feduschak N. Ukraine leaders back new vote //The Washington Times. – 2004. – 30 November.
111. Feduschak N. Yushchenko backers still camping in Kiev //The Washington Times. – 2005. – 7 January.
112. Ferrero-Waldner: "So weit wie möglich an EU heranziehen" //Der Standard. – 2005. – 23 Januar.
113. Finn P. Widespread vote fraud is alleged in Ukraine //The Washington Post. – 2004. – 23 November.
114. Finn P. Rally against Ukraine vote swells //The Washington Post. – 2004. – 24 November.
115. Finn P. Old divisions resurface in Ukraine //The Washington Post. – 2004. – 29 November.
116. Finn P. Ukraine's president calls for new vote //The Washington Post. – 2004. – 30 November.
117. Finn P., Williams D. Yushchenko vows to prosecute political crimes if elected //The Washington Post. – 2004. – 9 December.
118. Finn P. Ukrainian premier foresees new crisis //The Washington Post. – 2004. – 17 December.
119. Finn P. Ukraine election winner seeks to mend ties with Russia //The Washington Post. – 2005. – 21 January.
120. Finn P. In Ukraine, a survivor ends up on top //The Washington Post. – 2005. – 23 January.
121. Flückiger P. Die Cliques-Wirtschaft //Die Zeit. – 2005. – 4 Januar.
122. Fontaine A. L'Ukraine, clé de l'empire russe //Le Monde. – 2004. – 14 décembre.
123. Franchetti M., Krushelnycky A. Kiev's strongman seeks immunity //The Times. – 2004. – 4 December.
124. Franchetti M. Kiev's "princess" looks for revenge //Sunday Times. – 2005. – 30 January.
125. Freeland Ch. Ukraine's lively election contest is a rebuke to autocracy //The Financial Times. – 2004. – 20 November.
126. Freeland Ch., Ostrovsky A. Russian liberal attacks Kremlin Ukraine stance //The Financial Times. – 2004. – 16 December.

127. Freeland Ch. Breaking the mould //The Financial Times. – 2005. – 7 January.
128. Gaidar Y. The danger of abandoning Ukraine //The Financial Times. – 2004. – 22 December.
129. Genté R., Rouy L. Dans l'ombre des "révolutions spontanées" //Le Monde diplomatique. – 2005. – Janvier. – P. 9.
130. Genté R., Rouy L. Spontan und gründlich geplant //Die Tageszeitung. – 2005. – 17 Januar.
131. Glazov J. Symposium: Ukraine and World War IV //Front Page Magazine. – 2005. – 21 January.
132. Glucksmann A. Poutine et la révolution permanente //Le Monde. – 2005. – 30 janvier.
133. Gnauck G. Sehnsucht nach mehr Demokratie und Freiheit //Die Welt. – 2004. – 26 Oktober.
134. Gnauck G. Eine Reise nach Europa. Die "orangefarbene Revolution" in Kiew – ein Tagebuch //Transit. – 2005. – Januar; Пер. укр.: Німецька хвиля. – 2005. – 25 січня.
135. Gnauck G. Die Ukraine ist ein Labor, in dem neue Standards erprobt werden //Die Welt. – 2005. – 26 Januar.
136. Gongadze M. Ukrainian truth //The Wall Street Journal. – 2004. – 22 December.
137. Grobe K. Mit Argwohn //Frankfurter Rundschau. – 2004. – 29 Dezember.
138. Grobe K. Ukrainische Versprechen //Frankfurter Rundschau. – 2005. – 12 Januar.
139. Handelman S. West must back Ukraine //The Toronto Star. – 2004. – 7 December.
140. Haro-Tecglen E. El cetro de Ucrania //El Pais. – 2005. – 25 enero.
141. Hassel F. Eisiges Schweigen aus Moskau nach Juschtschenkos Sieg //Frankfurter Rundschau. – 2004. – 31 Dezember.
142. Hassel F. Juschtschenko und Putin suchen Neubeginn //Frankfurter Rundschau. – 2005. – 25 Januar.
143. Hayward P. Dr Klitschko fights for Noble prize //The Daily Telegraph. – 2004. – 9 December.
144. Herold F. Die Farbe des Vertrauens //Berliner Zeitung. – 2004. – 2 Dezember.
145. Herold F. Ukraine auf dem Weg zu einer echten Wahl //Berliner Zeitung. – 2004. – 9 Dezember.
146. Herold F. Der Westen will Russland ausgrenzen //Berliner Zeitung. – 2005. – 27 Januar.
147. Hilfswerk Orange //Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2004. – 22 Dezember.
148. Hoagland J. Ukraine's lesson for Putin //The Washington Post. – 2005. – 27 January.
149. Holbrooke R. From "tent city" to NATO //The Washington Post. – 2004. – 14 December.
150. Holdinghausen H. Der Marsch durch die Institutionen //Die Tageszeitung. – 2004. – 22 Dezember.
151. How to save the day in Ukraine //The Washington Times. – 2000. – 23 January.
152. Is Ukraine set for conflict or compromise? //The Economist. – 2004. – 25 November.
153. Jalife-Rahme A. Mayúscula "guerra geopolítica" en Ucrania //La Jornada. – 2004. – 5 diciembre.
154. Jalife-Rahme A. Balcanización de Ucrania? Lo oscuro del mar Negro //La Jornada. – 2004. – 8 diciembre.
155. Jalife-Rahme A. La vida despues de Ucrania //La Jornada. – 2004. – 16 diciembre.
156. Jerzy Mackow: "Noch für Jahrzehnte im Einflussbereich Moskaus" //Handelsblatt. – 2005. – 14 Januar.
157. "Juschtschenko ist der gewählte Präsident der Ukraine" //Frankfurter Rundschau. – 2004. – 25 November.
158. Juschtschenko Wahlsieger //Kurier. – 2004. – 11 November.
159. Kaminski M. The birth of Ukraine //The Wall Street Journal. – 2004. – 14 December.
160. Kaplitt S. Ukraine's lesson for Iraq //The Washington Times. – 2005. – 19 January.
161. Karatnycky A. Reform's victory, Ukraine's challenge //The New York Post. – 2004. – 28 December.
162. Karol K. S. Les cartes de Poutine //Le Nouvel Observateur. – 2004. – 9 décembre.
163. Kein Oppositioneller //Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2005. – 24 Januar.
164. Kirchengast J. Bewaehrungsprobe fuer Europa //Der Standard. – 2004. – 27 November.
165. Klußmann U. Russland und die Ukraine //Der Spiegel. – 2004. – 26 November.
166. Klußmann U. Juschtschenko und Putin //Der Spiegel. – 2004. – 29 Dezember.
167. Konstruktive Kompromisse in der Ukraine //Neue Zürcher Zeitung. – 2004. – 10 Dezember.
168. Korab A. Die Schuld des Westens //Die Welt. – 2004. – 7 Dezember.
169. Krauthammer Ch. Only in Ukraine? //The Wall Street Journal. – 2004. – 6 December.
170. Kreimeier N. Präsidentschaftswahlkampf spaltet die Ukraine //The Financial Times Deutschland. – 2004. – 19 Oktober.
171. Krieger H. L. Putin: Sorry for "Zionist" slip //The Jerusalem Post. – 2004. – 23 December.
172. Kristof N. The poison puzzle //The New York Times. – 2004. – 15 December.

173. Krushelnycky A. Ukraine poll marred by fraud and unrest //The Independent. – 2004. – 31 October.
174. Krushelnycky A. We were told to fix Ukraine election, say police chiefs //The Independent. – 2004. – 17 November.
175. Krushelnycky A. Ukrainians throng streets to protest against election "fix" //The Independent. – 2004. – 23 November.
176. Krushelnycky A. Moscow's dangerous game of Ukrainian roulette could backfire //The Independent. – 2004. – 30 November.
177. Krushelnycky A. Opposition was to be smeared with terror attack, says official //The Independent. – 2004. – 6 December.
178. Krushelnycky A. Ukraine separatists given Russian arms, warns opposition //The Independent. – 2004. – 22 December.
179. Krushelnycky A. Kiev old guard try a final coup //The Sunday Times. – 2005. – 2 January.
180. Krushelnycky A. Ukraine in first steps to join EU //The Times. – 2005. – 23 January.
181. Kuper S. The establishment club in fear of Ukraine's protesters //The Financial Times. – 2004. – 18 December.
182. Kurkov A. Orange is the colour of this revolution //The Guardian. – 2004. – 25 November.
183. Kutschma nimmt Rücktritt Janukowitschs an //Der Spiegel. – 2005. – 5 Januar.
184. Kutschma-Schwiegersohn Pintschuk: "Auch in der Opposition gibt es Korruption" //Die Welt. – 2004. – 8 Dezember.
185. Kutschma will Neuwahlen – der Widerstand bröckelt //Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2004. – 29 November.
186. La leçon de l'Ukraine //Le Monde. – 2004. – 27 décembre.
187. "La mia Ucraina e il centro geografico dell'Europa" //Corriere della Sera. – 2005. – 27 gennaio.
188. La transition démocratique s'écrit aussi dans le sang a Kiev //Le Temps. – 2004. – 29 décembre.
189. Landler M. Yushchenko lays out sales pitch to investors //The International Herald Tribune. – 2005. – 29 January.
190. Landsbergis V. President Putin's imperial dreams //The Nation. – 2004. – 16 December.
191. Laughland J. The revolution televised //The Guardian. – 2004. – 27 November.
192. Lavelle P. Putin, Kuchma "consult" //The Washington Times. – 2004. – 4 December.
193. Lavelle P. Ukraine, Russia start anew //The Washington Times. – 2005. – 11 January.
194. Lavelle P. Viktor Yushchenko's agenda //The Washington Times. – 2005. – 11 January.
195. Le président ukrainien propose un nouveau scrutin présidentiel //Le Monde. – 2004. – 29 novembre.
196. Le président ukrainien prêt à organiser un nouveau scrutin présidentiel //Le Monde. – 2004. – 2 décembre.
197. Leicht R. Völkerfrühling oder Völkerkrieg? //Die Zeit. – 2004. – 29 November.
198. Lieven A. Europe has both moral and strategic reasons to reach out to Ukraine //The Times. – 2004. – 28 December.
199. Lindberg T. Freedom and democracy in Ukraine //The Washington Times. – 2004. – 14 December.
200. Ludwig M. Juschtschenko ruft zu landesweiten Streiks //Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2004. – 25 November.
201. Ludwig M. Kampf gegen Demokratie-Imitation //Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2005. – 4 Januar.
202. MacKinnon M. Is Ukraine facing a massive uprising? //The Globe and Mail. – 2004. – 30 October.
203. MacKinnon M. In Ukraine, orange ribbons signal a desire to cut the ties with Soviet past //The Globe and Mail. – 2004. – 20 November.
204. Marples D. Yushchenko must face three critical issues //The Toronto Star. – 2005. – 2 January.
205. Marschall Ch. von. Demokratie ist machbar //Die Tageszeitung. – 2004. – 9 Dezember.
206. Matveyev V. Jews in Ukraine joining post-election chaos //The Cleveland Jewish News. – 2004. – 7 December.
207. McFaul M. Putin gambles big and loses //The Weekly Standard. – 2004. – 13 December.
208. McFaul M. "Meddling" in Ukraine //The Washington Post. – 2004. – 21 December.
209. Millot L. Une "victoire" téléguidée par le Kremlin //Liberation. – 2004. – 23 novembre.
210. Millot L. Moscou jette de l'huile sur le feu ukrainien //Liberation. – 2004. – 30 novembre.
211. Millot L. Etrange suicide d'un ministre en Ukraine //Libération. – 2004. – 29 décembre.
212. Molina F. La fractura de Ucrania //La Vanguardia. – 2004. – 3 diciembre.

213. Montbrial Th. de. L'Ukraine joue son unité et son identité //Le Monde. – 2004. – 16 décembre.
214. Moscow threat to Yushchenko victory //The Daily Telegraph. – 2004. – 29 December.
215. Myers S. L. Uncertainty swirls as Ukraine decides its future //The New York Times. – 2004. – 2 November.
216. Myers S. L. Putin uses soft power to restore the Russian Empire //The New York Times. – 2004. – 14 November.
217. Myers S. L. Leader offers fresh election for Ukrainians //The New York Times. – 2004. – 30 November.
218. Myers S. L. Putin backs Ukrainian leader, dismissing call for new runoff //The New York Times. – 2004. – 3 December.
219. Myers S. L. Ukraine leader, attacking rival, won't halt vote //The New York Times. – 2004. – 6 December.
220. Myers S. L. Why the fever in Ukraine? A few not-so easy answers //The New York Times. – 2004. – 22 December.
221. Myers S. L. Yushchenko set for oath this sunday //The New York Times. – 2005. – 21 January.
222. Myers S. L. Ukraine president sworn in, promising to promote unity //The New York Times. – 2005. – 24 January.
223. Nadal C. Ucrania, oportunidad y riesgo //La Vanguardia. – 2004. – 6 diciembre.
224. Naudet J.-B. La révolution inachevée //Le Nouvel Observateur. – 2004. – 16 décembre.
225. New New Year in Ukraine //The Washington Times. – 2005. – 7 January.
226. Nichols B., Slavin B. Putin's Ukrainian strategy backfires //USA Today. – 2004. – 10 December.
227. Nienhuysen F. Ukrainischer Boxer im Clinch mit dem Regime //Süddeutsche Zeitung. – 2004. – 26 November.
228. Nostalgie à la russe //Le Monde. – 2004. – 19 novembre.
229. Nougayrède N. L'élection présidentielle en Ukraine est marquée par une forte implication du Kremlin //Le Monde. – 2004. – 31 octobre.
230. Nougayrède N. En Ukraine, l'opposition dénonce une falsification du premier tour de l'élection présidentielle //Le Monde. – 2004. – 1 novembre.
231. Nougayrède N. Les conséquences régionales de la révolution en Ukraine //Le Monde. – 5 janvier.
232. Nougayrède N. Saakachvili se félicite de l'"arc de démocratie" que forment désormais la Géorgie et l'Ukraine //Le Monde. – 2005. – 26 janvier.
233. Olearchyk R., Rossant J. Ukraine: Why the road west will be rocky //Business Week. – 2005. – 10 January.
234. Oligarch agonistes //The Economist. – 2004. – 16 December.
235. Orange challenges //The Guardian. – 2004. – 28 December.
236. Osadczuk B. Vom spontanen Aufbruch zum organisierten Widerstand //Neue Zürcher Zeitung. – 2005. – 5 Januar.
237. Osborn A. Yushchenko appoints "anti-Russian" PM //The Independent. – 2005. – 25 January.
238. Out of Iraq //The New York Times. – 2005. – 14 January.
239. Page J. Tensions rise as Ukraine poll nears //The Times. – 2004. – 26 October.
240. Page J. Kiev's Joan of Arc fans the fire //The Times. – 2004. – 29 November.
241. Page J. New candidates are way forward, says Ukraine strongman //The Times. – 2004. – 3 December.
242. Page J. East warms to west as vote draws Ukrainians closer //The Times. – 2004. – 23 December.
243. Page J. Ukraine's presidential choice spells failure for Putin's political plans //The Daily Telegraph. – 2004. – 28 December.
244. Page J. Murdered journalist returns to haunt defeated regime //The Times. – 2004. – 30 December.
245. Page J. Court clears last obstacle to orange revolution in Ukraine //The Times. – 2004. – 31 December.
246. Page J. Orange revolution victor takes first turn to the West //The Times. – 2005. – 21 January.
247. Parfitt T., Freeman C. Revealed: the full story of the Ukrainian election fraud //The Daily Telegraph. – 2004. – 28 November.
248. Parfitt T. Day of reckoning for Ukraine oligarchs as poll result is set aside //The Daily Telegraph. – 2004. – 5 December.
249. Parfitt T. Sebastopol faces new naval battle if Yushchenko wins //The Daily Telegraph. – 2004. – 19 December.
250. Parfitt T. Kiev rally warned of election day plots //The Daily Telegraph. – 2004. – 23 December.

251. Parker G., Minder R., Warner T. MEPs lift Ukraine's hopes of joining EU //The Financial Times. – 2005. – 14 January.
252. Parker G. Ukraine leader sets EU target //The Financial Times. – 2005. – 26 January.
253. Pasquier S. La "révolution orange", et après? //L'Express. – 2004. – 20 décembre.
254. Peric Zimonjic V. After Georgia, a new target for Serbia's student activists //The Independent. – 2004. – 2 November.
255. Pifer S. Next steps in Ukraine //The Washington Post. – 2005. – 1 January.
256. Pipes R. Big brother and "little russians" //The Newsweek. – 2004. – 6 December.
257. Pipes R. In the "Borderland". The struggle for Ukraine //The National Review. – 2004. – 15 December.
258. Poluneev Yu. Can Ukraine build on its presidential election to become beacon of hope for the CIS states? //The Financial Times. – 2005. – 15 January.
259. Präsident Kwasniewski: "In Kiew sollte niemand eingreifen" //Der Tagesspiegel. – 2004. – 5 Dezember.
260. Protests over Ukraine vote grow //The Wall Street Journal. – 2004. – 23 November.
261. Putin und Schröder innig auf Schloß Gottorf //Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2004. – 22 Dezember.
262. Putin's claims strain Israeli-Russian relations //The Jerusalem Post. – 2005. – 11 January.
263. Quatremer J. Poutine défie l'Europe //Liberation. – 2004. – 26 novembre.
264. Quin-Gudge P., Zarakhovich Y. The orange revolution //Time. – 2004. – 6 December.
265. Quiring M. Moskau betreibt eine Doppelstrategie //Die Welt. – 2004. – 2 Dezember.
266. Quiring M. Im Janukowytch-Land geht die Angst vor den neuen Herrschern um //Die Welt. – 2004. – 29 Dezember.
267. Quiring M. Der stählerne Engel der Ukraine umgarnt die Russen //Die Welt. – 2005. – 13 Januar.
268. Quiring M. Ukraine: Kommentar //Die Welt. – 2005. – 21 Januar.
269. Rahr A. Am Sonntag entscheidet sich die Ukraine zwischen Ost und West //Die Welt. – 2004. – 20 November.
270. Reed T. A model revolutionary //The Independent. – 2004. – 7 December.
271. Reitschuster B. Demonstrant wider Willen //Focus. – 2004. – 25 November.
272. Righting wrongs in Ukraine //The Christian Science Monitor. – 2004. – 22 December.
273. Romania goes orange //The Daily Telegraph. – 2004. – 14 December.
274. Romea A. Y Putin dijo no //El Mundo. – 2004. – 3 diciembre.
275. Rosapepe J. Ukraine's fate after the vote //The Washington Times. – 2004. – 22 December.
276. Roser Th. Ein Akt der Versöhnung //Frankfurter Rundschau. – 2004. – 9 Dezember.
277. Roser Th. Kandidatenkarussell in Kiew //Frankfurter Rundschau. – 2004. – 31 Dezember.
278. Roser Th. Russland, rette deine kleine Schwester //Die Presse. – 2005. – 20 Januar.
279. Roser Th. Was schnell verfliegt //Der Tagesspiegel. – 2005. – 24 Januar.
280. Ruby W. Conundrum in Ukrainian elections //The Baltimore Jewish Times. – 2004. – 3 october.
281. Rückenstärkung Putins für Kutschma //Neue Zürcher Zeitung. – 2004. – 3 Dezember.
282. Runder Tisch in Kiew findet Kompromiß //Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2004. – 1 Dezember.
283. Russland holt sich den verlorenen Einfluss auf die Ukraine zurück //Oberösterreichische Nachrichten. – 2005. – 28 January.
284. Saakashvili M. Europe's third wave of liberation //The Financial Times. – 2004. – 20 December.
285. Saakashvili M., Iouchtchenko V. La déclaration des Carpates //Le Figaro. – 2005. – 11 janvier.
286. Safire W. Putin's "Chicken Kiev" //The New York Times. – 2004. – 6 December.
287. Salhani C. Cold War has never been colder //The New York Times. – 2004. – 26 November.
288. Second chance in Ukraine //The Boston Globe. – 2004. – 30 November.
289. Sestanovich S. Ukraine's democratic strengths //The Washington Post. – 2004. – 19 November.
290. Shevtsova L. Ukraine: The view from Russia //The International Herald Tribune. – 2004. – 10 Dezember.
291. Schmid U. Donezk – der Macht und Russland zugetan //Neue Zürcher Zeitung. – 2004. – 20 November.
292. S[chmi]d U. Ein Patt des Hasses in der Ukraine //Neue Zürcher Zeitung. – 2004. – 23 November.
293. S[chmi]d U. Die Ukraine in der Zerreißprobe //Neue Zürcher Zeitung. – 2004. – 28 November.
294. S[chmi]d U. Gestörte Kommunikation in Kiew //Neue Zürcher Zeitung. – 2004. – 30 November.
295. Schmid U. Die Ukraine in der Selbstfindung //Neue Zürcher Zeitung. – 2004. – 11 Dezember.

296. Schoeller O. Der Gewinner, der Verlierer //Berliner Zeitung. – 2005. – 18 Januar.
297. Schor-Tschudnowskaja A. Die elegante Revolution //Frankfurter Rundschau. – 2005. – 18 Januar.
298. Schuller K. Ein europäisches Modell //Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2004. – 10 Dezember.
299. Schuller K. Ikonenschwüre und ein Bibelwort //Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2004. – 21 Dezember.
300. Schuller K. Westwärts in Kiew //Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2004. – 29 Dezember.
301. Schuller K. Noch ist der Weg für Juschtschenko nicht frei //Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2005. – 11 Januar.
301. Sergeï Markov: "La France et l'Allemagne n'ont aucune idée de ce qui se passe en Ukraine" //Le Temps. – 2004. – 10 décembre.
302. Sieff M. Yushchenko has big dreams, bigger enemies //The Washington Times. – 2004. – 27 December.
303. Sieff M. Ukraine teaches U. S. lesson in Iraq //The Washington Times. – 2005. – 11 January.
304. Singer K. Janukowitsch kämpft um Zeit //Die Presse. – 2005. – 14 Januar.
305. Singer K. Kiewer Gerüchtespiel: Wer wird Premier? //Die Presse. – 2005. – 21 Januar.
306. Singer K. Russland – Ukraine: "So viele Probleme" //Die Presse. – 2005. – 25 Januar.
307. Solana J. Yushchenko offers a new opportunity for the EU //The International Herald Tribune. – 2005. – 22 January.
308. Soule V. "La crise ukrainienne a porté un coup sérieux a Poutine" //Liberation. – 2004. – 23 décembre.
309. Steele J. Ukraine's postmodern coup d'état //The Guardian. – 2004. – 26 November.
310. Steiner E. "Revolutionsführerin" als Regierungschefin //Der Standard. – 2005. – 25 Januar.
311. Stepan A. La démocratie peut-elle s'enraciner a Kiev? //Le Figaro. – 2004. – 30 décembre.
312. Stephen C. Ukraine challenger heading for victory //The Scotsman. – 2004. – 30 October.
313. Stoleru L. Assez de bêtises sur l'Ukraine! //Le Monde. – 2004. – 11 décembre.
314. Straus I. Ukraine: Russia's day after //The Globalist. – 2005. – 3 January.
315. Strauss J. Vote leaves Ukraine on the brink //The Daily Telegraph. – 2004. – 22 November.
316. Stuttaford A. It's time //The National Review. – 2004. – 29 November.
317. Sur la télévision publique, la révolution ne passe pas //Le Temps. – 2004. – 26 novembre.
318. Taibbi M. The whole orange thing //The New York Post. – 2004. – 15 December.
319. Taibo C. Ucrania, entre dos polos //La Vanguardia. – 2004. – 26 noviembre.
320. Tertsch H. El desprestigio de las democracias //El Pais. – 2004. – 23 noviembre.
321. The Big Interview: Vitali Klitschko //The Times. – 2004. – 26 December.
322. The Kiev model //The Wall Street Journal. – 2004. – 22 December.
323. The orange revolution //The Independent. – 2004. – 24 November.
324. The Ukrainian revolution //The Boston Globe. – 2004. – 24 December.
325. The inauguration of Victor Yushchenko //The Economist. – 2005. – 27 January.
326. Tincq H. A Lviv, dans l'ouest du pays, les prêtres uniates font campagne en faveur de Viktor Iouchtchenko //Le Monde. – 2004. – 21 décembre.
327. Tincq H. Kiev–Moscou: la fin d'un monopole religieux //Le Monde. – 2004. – 5 janvier.
328. Traynor I. Ukraine must reform fast, UN team says //The Guardian. – 2005. – 13 January.
329. Traynor I. Yushchenko hails victory over tyranny //The Guardian. – 2005. – 24 January.
330. Tremblais J.-L. L'heureux tour de Iouchtchenko //Le Figaro. – 2004. – 31 décembre.
331. Tremblais J.-L. L'appel a la France //Le Figaro. – 2005. – 29 janvier.
332. Ucrania, al limite //ABC. – 2004. – 26 noviembre.
333. Ucrania elige campo //El Pais. – 2005. – 24 enero.
334. Ucrania, naranja //El Pais. – 2004. – 28 diciembre.
335. Ukraine crisis remains unsettled //The Wall Street Journal. – 2004. – 26 November.
336. Ukraine deserves what it gets //The Washington Times. – 1996. – 24 October.
337. Ukraine. Dr. Anders Aslund //The Washington Post. – 2004. – 6 December.
338. Ukraine: face à face entre l'opposition et le pouvoir //Le Monde. – 2004. – 23 novembre.
339. Ukraine's destiny //The Globalist. – 2004. – 15 December.
340. Ukraine's Supreme Court to hold inquiry into vote-rigging claims //The Independent. – 2004. – 25 November.
341. Ukraine's unfree vote //The Toronto Star. – 2004. – 24 November.
342. Ukraine, Vladimir and George //The Wall Street Journal. – 2004. – 3 December.
343. Ukrainian Supreme Court sets deadline for PM //The Globe and Mail. – 2004. – 29 November.

344. Ukrainische Doppelfunktion //Bremer Nachrichten. – 2005. – 24 Januar.
345. Urban Th. Wenn Hoffnung auf die Barrikaden geht //Süddeutsche Zeitung. – 2004. – 19 November.
346. Urban Th. "Wichtig ist, wer die Stimmen zählt" //Süddeutsche Zeitung. – 2004. – 23 November.
347. Urban Th. Tote reden nicht //Süddeutsche Zeitung. – 2004. – 28 Dezember.
348. Urban Th. Die Revolution ist vollendet //Süddeutsche Zeitung. – 2005. – 24 Januar.
349. Urban Th. Die Spuren des Häftlings 11 367 //Süddeutsche Zeitung. – 2004. – 28 Januar.
350. Vernet D. Turquie, Ukraine: même combat? //Le Monde. – 2004. – 17 décembre.
351. Viktor Yushchenko: "Of course it was poisoning" //Time. – 2004. – 20 December.
352. Viktor Yushchenko: "If the old regime tries to interfere, we will simply storm our way into office" //The Daily Telegraph. – 2004. – 5 December.
353. Voss S. Juschtschenko ist noch lange nicht am Ziel //Bremer Nachrichten. – 2004. – 29 Dezember.
354. Voswinkel J. Eine neue Identität fuer die Ukraine? //Die Zeit. – 2004. – 3 November.
355. Wagstyl S., Warner T. Poll row spreads beyond Ukraine //The Financial Times. – 2004. – 23 November.
356. Wagstyl S., Warner T., Dinmore G. Ukraine "close to conflict" as opposition claims presidency //The Financial Times. – 2004. – 24 November.
357. Wagstyl S., Warner T., Dinmore G. Strike call as Yanukovich is declared the winner of Ukraine presidential poll //The Financial Times. – 2004. – 25 November.
358. Wagstyl S., Warner T. Ukraine's poll contenders renounce use of force //The Financial Times. – 2004. – 27 November.
359. Wagstyl S., Freeland Ch., Warner T. Ukraine president spurned Yanukovich pressure to use troops to quell protesters //The Financial Times. – 2004. – 14 December.
360. Wagstyl S., Warner T. Ukraine has been transformed by the political turmoil of recent months //The Financial Times. – 2004. – 21 December.
361. Wagstyl S., Warner T. Spirit of compromise at fore for Yushchenko //The Financial Times. – 2004. – 27 December.
362. Wagstyl S., Warner T. People wake up to their strength in streets of Kiev //The Financial Times. – 2004. – 2 December.
363. Wagstyl S., Warner T. Dancing in the streets as "a nation is born" //Financial Times. – 2004. – 4 December.
364. Wagstyl S., Warner T. Ukraine's politicians close to reform deal //The Financial Times. – 2004. – 6 December.
365. Wagstyl S., Warner T. Ukraine approves reforms aimed at defusing crisis //The Financial Times. – 2004. – 9 December.
366. Wagstyl S., Freeland Ch., Warner T. Yushchenko urges EU to admit Ukraine //The Financial Times. – 2004. – 10 December.
367. Wagstyl S., Warner T. Violent deaths expose Ukraine's underside //The Financial Times. – 2004. – 29 December.
368. Wagstyl S., Warner T. Ukraine's old guard "stealing" state assets //The Financial Times. – 2005. – 19 January.
369. Wagstyl S., Warner T. Yushchenko clears final legal hurdle to power //The Financial Times. – 2005. – 20 January.
370. "Wahlsieger" Janukowitsch feiert sich selbst //Financial Times Deutschland. – 2004. – 22 November.
371. Walsh N. P. Challenger for Ukraine presidency cries foul over mystery illness //The Guardian. – 2004. – 22 October.
372. Walsh N. P. Ukrainian opposition claims poll fraud //The Guardian. – 2004. – 22 November.
373. Walsh N. P. Ukraine crisis deepens after march on presidential offices //The Guardian. – 2004. – 24 November.
374. Walsh N. P., MacAskill E. Clashes feared as Ukraine talks break up //The Guardian. – 2004. – 27 November.
375. Walsh N. P. The Kremlin's Dr Jekyll //The Guardian. – 2004. – 22 December.
376. Walsh N. P. Yushchenko may prosecute his opponents //The Guardian. – 2004. – 30 December.
377. Walsh N. P. Yanukovich loses attempt to annul Ukrainian vote //The Guardian. – 2004. – 31 December.

378. Warner T. Ukraine ready to crack down on poll protests //The Financial Times. – 2004. – 19 October.
379. Warner T. Police held after Kiev rally attack //The Financial Times. – 2004. – 25 October.
380. Warner T. Yanukovich's fans dream of secessionist Ukraine republic //The Financial Times. – 2004. – 29 November.
381. Warner T. Top Ukraine businessman gives backing to Yanukovich despite exodus of support //The Financial Times. – 2004. – 15 December.
382. Warner T. Ukraine hopes repeat poll will end crisis //The Financial Times. – 2004. – 24 December.
383. Warner T. Court rejects final challenge to Yushchenko //The Financial Times. – 2004. – 31 December.
384. Warner T., Buckley N., Dombey D. Yushchenko reassures Putin after naming PM //The Financial Times. – 2005. – 24 January.
385. Warner T., Buckley N., Cienski J. Russia pursues case against acting Ukraine PM //The Financial Times. – 2005. – 27 January.
386. Weir F. The students who shook Ukraine – peacefully //The Christian Science Monitor. – 2004. – 9 December.
387. Werly R. A Kiev, au coeur de la foule pacifique qui crie "falsifikatsyia!" //Le Temps. – 2004. – 26 novembre.
388. Werly R. Fantassins de la "révolution orange" //Le Temps. – 2004. – 27 novembre.
389. Werly R. Pour les mineurs du Donbass, peu importe l'homme à la tête de l'Ukraine, pourvu qu'il soit fort //Le Temps. – 2004. – 2 décembre.
390. What Uncle Sam is up to //The Guardian. – 2004. – 27 November.
391. Williams D. Ukrainian opposition bolstered //The Washington Post. – 2004. – 2 December.
392. Williams D. Revolutionary love //The Washington Post. – 2004. – 9 December.
393. Williams D. Ukrainian town basking in the "orange" afterglow //The Washington Post. – 2004. – 15 December.
394. Winter M. In unangenehmer Lage //Frankfurter Rundschau. – 2005. – 28 Januar.
395. Wolf M. Ukraine: the wider challenge //The Financial Times. – 2004. – 29 December.
396. Womack H. One election, two Viktors. Will Ukrainians accept results? //The Christian Science Monitor. – 2004. – 23 November.
397. Womack H. Ukraine vote goes to court //The Christian Science Monitor. – 2004. – 29 November.
398. Yanukovich "would support Ukraine revote" //The Guardian. – 2004. – 29 November.
399. Yushchenko goes to Moscow //The Washington Times. – 2005. – 28 January.
400. Yushchenko V. Our Ukraine //The Wall Street Journal. – 2004. – 3 December.
401. Yushchenko V. Ukrainians have won the right to choose their destiny //The Financial Times. – 2004. – 28 December.
402. Ziener M. Das Tal der Ahnungslosen Im Osten der Ukraine kontrollieren die Oligarchen nicht nur die Presse //Handelsblatt. – 2004. – 15 Dezember.

SUMMARY

Ofitsynskyy R. Ukrainian Orange Revolution (21 November 2004 – 23 January 2005).

This research is one of the first attempts of analysis of Ukrainian revolution (November 2004 – January 2005) in historiography. Its key elements are defined, considering publications in foreign mass media. The world did not know such an electoral situation before. The European aspect became a spiritual core of revolutionary renaissance of Ukrainian nation.